

MINISTERIE VAN DEFENSIE

RICHTLIJNEN MILIEU-EFFECT RAPPORT
COMPAGNIES OEFENTERREIN-MINUS HAVELTE

Juli 1989

RICHTLIJNEN MER HAVELTE

1. Inleiding.

2. Algemene opmerkingen.

- 2.1 Inleiding.
- 2.2 De voorgeschiedenis van het COT-minus Havelte.
- 2.3 Status van het nul-alternatief en reikwijdte van het MER.
- 2.4 Een alternatieve locatie elders.
- 2.5 De locatievarianten.
- 2.6 Het MER als basis voor de verdere besluitvorming.
- 2.7 Het OOT op Havelte-oost.

3. Richtlijnen.

- 3.1 Vorm en presentatie.
- 3.2 Probleemstelling en doel.
- 3.3 De voorgenomen activiteit en de redelijkerwijs in beschouwing te nemen alternatieven.
- 3.4 Te nemen en eerder genomen besluiten.
- 3.5 De bestaande toestand van het milieu.
- 3.6 Beschrijving van de gevolgen voor het milieu.
- 3.7 Vergelijking van alternatieven.
- 3.8 Overzicht van de leemten in kennis.
- 3.9 Samenvatting van het MER.

Bijlagen.

- 1. Samenstelling van de Werkgroep voor het COT-minus Havelte uit de Commissie voor de Milieu-effectrapportage.
- 2.a. Samenvatting van het advies van de Commissie voor de m.e.r.
- b. Advies van de Directeur Landbouw, Natuur en Openluchtrecreatie in de provincie Drenthe.
- 3. Afwijking van de adviezen.
- 4. Lijst van insprekers.
- 5. Overzicht van en commentaren op de inspraakreacties.

1. INLEIDING.

In het Structuurschema Militaire Terreinen (SMT) is de behoefte aan oefenterreinen voor de Koninklijke landmacht weergegeven. Op grond van een uitgebreide afweging van alle betrokken belangen zijn in het structuurschema tevens de locaties van deze terreinen aangegeven en met de goedkeuring door het parlement bepaald. Eén van deze locaties is Havelte, waar een compagniesoefenterrein-minus (COT-minus) zal worden ingericht.

Voor de inrichting van dit COT zal door de Eerstaanwezend Ingenieur Directeur van de Dienst Gebouwen, Werken en Terreinen in Noord Nederland een inrichtingsplan worden opgesteld. Daarbij zal gebruik worden gemaakt van milieu-effectrapportage (m.e.r.). De procedure van deze m.e.r. is op 23 februari 1989 gestart met de publicatie door het "bevoegd gezag" (de Staatssecretaris van Defensie) van een door de "Initiatiefnemer" (de hierboven vermelde Eerstaanwezend Ingenieur-Directeur) opgestelde startnotitie. Met het oog op de voorbereiding van richtlijnen voor het op te stellen Milieu-effectrapport (MER) is door het bevoegd gezag, overeenkomstig de wettelijke procedure, inspraak georganiseerd en is aan de Commissie voor de milieu-effectrapportage en aan de zogenaamde wettelijke adviseurs verzocht advies uit te brengen. Ten behoeve van de inspraak is op 23 februari 1989 in de gemeente Havelte een informatieavond gehouden. In de periode van 23 februari t/m 23 maart zijn 37 inspraakreacties ontvangen. Op 21 april 1989 is een advies uitgebracht door de Directeur Landbouw, Natuur en Openlucht recreatie (LNO) in de provincie Drenthe. Het advies voor richtlijnen van de Commissie voor de m.e.r. is op 24 april 1989 aan het bevoegd gezag aangeboden.

Hoofdstuk 2 van dit rapport bevat, mede naar aanleiding van de ontvangen reacties en adviezen, een aantal algemene opmerkingen over de richtlijnen. De richtlijnen zelf zijn opgenomen als hoofdstuk 3. In bijlage 1 is de samenstelling van de werkgroep uit de Commissie voor de m.e.r. voor het COT Havelte-minus opgenomen. Als bijlagen 2a en 2b zijn opgenomen een samenvatting van het advies van de Commissie voor de m.e.r., en het advies van de Directeur LNO (het volledige advies van de Commissie voor de m.e.r. is als een zelfstandig rapport gepubliceerd en is aan te vragen bij het secretariaat van de commissie). 1) Bijlage 3 bevat een beschrijving en motivering van die onderdelen, waarop van de verschillende adviezen is afgeweken. Als bijlage 4 is een lijst van insprekers opgenomen terwijl in bijlage 5 de diverse reacties van commentaar zijn voorzien.

1) Commissie voor de milieu-effectrapportage
Postbus 2345
3500 GH Utrecht

2 Algemene opmerkingen betreffende de richtlijnen.

2.1 Inleiding.

Als respons op de startnotitie zijn 37 reacties ontvangen. De ontvangen adviezen en inspraakreacties hebben - voorzover deze suggesties voor te verrichten onderzoek inhielden - mede de basis gelegd voor de in hoofdstuk 3 van dit rapport opgenomen richtlijnen. Waar mogelijk is het advies van de Commissie voor de milieu-effect-rapportage letterlijk overgenomen. Dit heeft ertoe geleid dat de richtlijnen in bepaalde opzichten zeer gedetailleerd zijn. Het is dan ook zeer wel mogelijk dat over een aantal van de door de Commissie aangedragen te onderzoeken milieu-aspecten momenteel nog onvoldoende kennis aanwezig is. In die gevallen moet worden voorkomen dat de opstelling van het MER te zeer wordt vertraagd door uitgebreide en gedetailleerde deelonderzoeken. Wel moeten deze leemten in de beschikbare kennis en informatie in het MER worden opgenomen (zie ook paragraaf 3.8). Overigens maken de betreffende reacties en adviezen daarmee geen deel uit van de richtlijnen. Op een aantal onderdelen is afgeweken van suggesties die uit de inspraak en de advisering naar voren zijn gekomen. Voor een beschrijving van deze afwijkingen wordt verwezen naar de bijlagen 3 en 5. Op een aantal hoofdzaken wordt in dit hoofdstuk nader ingegaan.

2.2 De voorgeschiedenis van het COT-minus Havelte.

Op 9 maart 1981 is het Structuurschema Militaire Terreinen (SMT) deel a (het beleidsvoornemen) gepubliceerd. In deel a werd in het landsdeel Noord, naast het COT Marnewaard, als COT de locatie Havelte-midden van 1000 ha gepresenteerd. Het terrein Havelte-west zou dan voorzien in de behoefte aan twee eenheidsoefenterreinen (EOT'n).

In het kader van de procedure voor de planologische kernbeslissingen volgde een periode voor inspraak, advies en bestuurlijk overleg. Zowel door de Raad voor de Ruimtelijke Ordening (RARO) als vanuit het bestuurlijk overleg en de inspraak zijn vele bezwaren aangevoerd tegen verwezenlijking van het COT Havelte-midden. Onderkenning van de bezwaren tegenover anderzijds de noodzaak om bij Havelte te beschikken over mogelijkheden om op compagniesniveau te kunnen oefenen hebben geleid tot een compromis-oplossing zoals deze tijdens het bestuurlijk overleg door de Staatssecretaris van Defensie is voorgesteld. In het op 10 juli 1984 gepubliceerde deel d (de regeringsbeslissing) van het SMT is deze oplossing nader uitgewerkt. Gekozen is voor een COT-minus bestaande uit de twee eenheidsoefenterreinen op Havelte-west tezamen met een deel (ca. 300 ha) van het gebied aan de oostzijde van de Van Helomaweg. Hierin wijkt het COT-minus dan ook duidelijk af van de overige COT'n in den lande.

De regeringsbeslissing van het SMT is op 10 juni 1985 in een Uitgebreide Commissievergadering (UCV) besproken. Met betrekking tot het COT-minus Havelte is daarbij één motie ingediend die door de Kamer is verworpen. Toegezegd is dat de Tweede Kamer zal worden geïnformeerd over de resultaten van het overleg met de regio over de situering van de betreffende 300 ha. De betrokken overheden hebben naderhand uitgesproken het overleg omtrent de situering eerst zinvol te achten nadat de uitkomsten van het MER bekend zijn gesteld.

2.3 Status van het nul-alternatief en reikwijdte van het MER.

Volgens de wettelijke regeling inzake de m.e.r. (Wet Algemene Bepalingen Milieuhygiëne, Regelen met betrekking tot milieu-effectrapportage, Staatsblad 211, 1986) dient een MER ondermeer te bevatten "een beschrijving van de bestaande toestand van het milieu, voorzover de voorgenomen activiteit of de beschreven alternatieven daarvoor gevolgen kunnen hebben, alsmede van de te verwachten ontwikkeling van het milieu, indien die activiteit noch de alternatieven worden ondernomen". In het algemeen wordt dit aangeduid als het z.g. nul-alternatief. Enkele insprekers zijn van mening dat van de aanleg van het COT-minus moet worden afgezien, dan wel dat de uitkomsten van het MER zouden moeten kunnen leiden tot een heroverweging van de beslissing om op Havelte-West en Havelte-Oost een COT-minus in te richten. De hierboven bedoelde opmerkingen van een aantal insprekers hebben in feite betrekking op het besluitvormingsproces omtrent het COT-minus Havelte. Teneinde hierover in het verdere verloop van deze MER-procedure geen onduidelijkheden te laten bestaan, hecht het bevoegd gezag eraan de volgende kanttekeningen te plaatsen. Zoals reeds in hoofdstuk 1 is aangegeven is de behoefte aan oefenterreinen voor de Koninklijke Landmacht onderbouwd in het SMT. Uitgaande van de aanwezige opleidings- en parate eenheden bestaat in Nederland behoefte aan zeven compagniesoefenterreinen. Met het oog op de locatiekeuze van deze terreinen is in het structuurschema een groot aantal alternatieve mogelijkheden onderzocht waarbij ook aspecten van milieu, natuur en landschap een rol hebben gespeeld. Vanaf de publicatie van het beleidsvoornemen (deel a) in 1981 heeft het SMT een uitgebreide procedure van inspraak, advisering, bestuurlijk overleg met de lagere overheden en parlementaire behandeling doorlopen (pkb-procedure). Een en ander heeft in oktober 1985 geresulteerd in de publicatie van deel e van het SMT (tekst van de na parlementaire behandeling vastgestelde planologische kernbeslissing), waarin Havelte als COT-locatie is aangewezen. Het bevoegd gezag acht het om de navolgende redenen onjuist de realisering van het COT-minus Havelte opnieuw ter discussie te stellen in het kader van de thans in gang zijnde MER-procedure:

- De locaties van de compagniesoefenterreinen in het SMT zijn aangemerkt als "essentiële beslissingen". Over dit punt is door de Tweede Kamer uitdrukkelijk een besluit genomen. Ook de Memorie van Toelichting bij het ontwerp van Wet tot uitbreiding van de Wet Algemene Bepalingen Milieuhygiëne (Regelen met betrekking tot milieu-effectrapportage) is hierover duidelijk: "Voorts moet worden aangegeven welke besluiten reeds zijn genomen die beperkingen opleggen aan de voorgenomen activiteit en de in beschouwing te nemen alternatieven. Voorkomen moet worden dat in het MER wordt ingegaan op zaken waarover reeds is beslist" (Tweede Kamer 1980-1981, nr. 3 pag. 41).
- De richtlijnen zoals die hier zijn verwoord hebben tot doel een MER te laten ontstaan waaruit de gevolgen voor natuur en milieu van de voorgenomen inrichting duidelijk blijken. Het MER is bedoeld om deze aspecten bij de besluitvorming omtrent de inrichting volwaardig te laten meewegen.

Gezien het vorenstaande beschouwt het bevoegd gezag het nul-alternatief uitsluitend als een referentiekader dat is bedoeld om de effecten van de overige varianten goed te kunnen beoordelen.

2.4 Een alternatieve locatie elders.

De Commissie voor de m.e.r. dringt er op aan om naast het locatie-onderzoek als vermeld in 2.3 tevens te onderzoeken of de 300 ha (die volgens het SMT grotendeels op Havelte-Oost zouden moeten worden gevonden) niet geheel op landbouwgronden zouden kunnen worden gesitueerd.

Onder 2.3 is reeds gesteld dat het niet de bedoeling van de m.e.r. is om een reeds genomen beslissing opnieuw aan de orde te stellen. Dit klemmt temeer nu de locatie van het COT-minus als "essentiële beslissing" is aangemerkt hetgeen inhoudt dat afwijkingen op dit punt de pkb-procedure dienen te doorlopen. Bovendien draagt het COT-minus zoals voorgesteld het karakter van een compromis waarbij in het bestuurlijk overleg met de gemeente Havelte is afgezien van een grotere beslaglegging op landbouwgronden dan de te onderzoeken 100 ha. De Commissie is niettemin van oordeel dat er redenen zijn om van het gestelde in het SMT af te wijken. Daarbij wijst zij op de veranderende maatschappelijke opvattingen over het onttrekken van landbouwgronden voor militaire doeleinden.

Voorts onderstreept zij de waarde van Havelte-Oost (tot uiting komend in de aanwijzing als Grote Eenheid Natuurgebied (GEN), als Nationaal landschap en als potentieel Nationaal Park.

Nog daargelaten dat een dergelijke beslissing in strijd is met eerder gedane toezeggingen, is het bevoegd gezag gebleken dat vanuit landbouwkringen nog steeds grote weerstand bestaat tegen het occuperen van landbouwgronden voor andere bestemmingen getuige enkele reacties op het Voornemen. Gelet op het bovenstaande kan het bevoegd gezag de Commissie niet volgen in haar voorstel.

2.5 De locatievarianten.

In het SMT zijn de randvoorwaarden neergelegd voor de begrenzing van het COT-minus. Daarvan zal deel uitmaken: in ieder geval de 500 ha van Havelte-West, voorts 300 ha te vinden op het 1300 ha grote gebied Havelte-Oost, waarvan er hoogstens 100 ha buiten het gebied Havelte-Oost op landbouwgronden mogen worden gesitueerd (zie deel d SMT pag. 49 en 50).

In de startnotitie is terwille van de overzichtelijkheid slechts een tweetal varianten opgenomen zoals deze mogelijk zouden kunnen worden ontwikkeld: één, waarbij de genoemde 300 ha zoveel mogelijk aansluitend aan de Van Helomaweg is gesitueerd en waarvan 100 ha op landbouwgronden is gelegen, en één waarbij de 300 ha tussen het Ooster- en het Westerzand is gelegen.

In beginsel zijn er niet slechts de genoemde twee, maar is een onbeperkt aantal locatievarianten binnen de gegeven begrenzing mogelijk. Het MER zal moeten aangeven welke uit de vele varianten uit oogpunt van natuur en milieu het meest is aan te bevelen.

Gelet op het gestelde in punt 2.3 komen varianten die buiten de gegeven begrenzing vallen niet in aanmerking voor nadere beschouwing.

2.6 Het MER COT-minus Havelte als basis voor de verdere besluitvorming.

Het voornemen en de in samenhang daarmee te onderzoeken varianten voor de inrichting van het COT-minus Havelte zijn, in de startnotitie van de initiatiefnemer, in globale zin verwoord. Tegen deze achtergrond zal het op te stellen MER voldoende en gerichte informatie moeten bevatten om tot een verdere invulling en besluitvorming te komen met betrekking tot het te zijner tijd vast te stellen inrich-

tingsplan en het in samenhang daarmee op te stellen beheersplan. Om de relatie tussen het MER en deze plannen goed zichtbaar te maken, beveelt het bevoegd gezag aan het MER vergezeld te doen gaan van een concept-inrichtingsplan, en eventueel een concept-beheersplan welke (mede) op de uitkomsten van het MER zijn gebaseerd. Deze benadering heeft als bijkomend voordeel dat de over het MER te houden inspraak kan worden gecombineerd met de inspraak over het inrichtingsplan, zoals beschreven in het SMT.

2.7 Het OOT op Havelte-oost.

In haar aanbiedingsbrief bepleit de Commissie om de milieu-effecten van de later op Havelte-oost te realiseren 330 ha overig oefenterrein mee te nemen in de m.e.r. voor het COT. Zij meent dat de inrichting en de situering van dit OOT niet los kan worden gezien van de inrichting van het COT-minus. Het bevoegd gezag heeft begrip voor deze benadering en stemt met het voorstel in.

3. De richtlijnen.

3.1 Vorm en presentatie van het MER.

Het bevoegd gezag beveelt het volgende aan:

- Het is wenselijk het MER beknopt van opzet te houden en de inhoud te beperken tot die informatie, die relevant is voor het te nemen besluit (vaststelling van het inrichtingsplan).
- Het rapport dient te worden voorzien van een samenvatting die goed op de inhoud is afgestemd. Het is aan te raden belangrijke leemten in kennis in deze samenvatting aan te geven.
- De milieugevolgen van de voorgenomen activiteit en de alternatieven moeten overzichtelijk worden weergegeven. Daarbij dienen te sterke vereenvoudigingen enerzijds en slechts voor ingewijden toegankelijke vaktaal anderzijds te worden vermeden.
- Het MER kan worden opgesteld als een op zichzelf staand document, maar het kan ook deel uitmaken van een ontwerp-inrichtingsplan. In het laatste geval zal het MER wel afzonderlijk herkenbaar moeten zijn.
- In het MER dient te worden ingegaan op de vragen over het project, zoals die uit de inspraak naar voren zijn gekomen.
- Indien wordt afgeweken van de vastgestelde richtlijnen dient daarvoor een duidelijke motivering te worden gegeven.
- Het verdient aanbeveling om achtergrondgegevens (die conclusies, voorspellingen en keuzes onderbouwen) niet in het MER zelf te vermelden, maar in bijlagen op te nemen. Achtergrondgegevens die noch in het MER, noch in bijlagen zijn opgenomen, dienen wel beschikbaar te zijn voor geïnteresseerden. In het MER en in eventuele bijlagen dient daarnaar dan te worden verwezen.
- Een verklarende begrippenlijst, een lijst van gebruikte afkortingen en een literatuurlijst bevorderen de leesbaarheid van het MER; het is aan te bevelen dergelijke lijsten op te nemen.

3.2 Probleemstelling en doel.

Het MER bevat ten minste: een beschrijving van hetgeen met de voorgenomen activiteit wordt beoogd (art. 41j, lid 1, sub a van de Wabm).

3.2.1 Probleemstelling

De ligging van het COT-minus is blijkens het gestelde in het SMT globaal (dat wil zeggen: in hoofdlijnen) bepaald (deel e, blz. 14 en figuur 3), dat wil zeggen dat over de precieze locatie nog een beslissing zal moeten worden genomen.

In het MER zal het besluit in het Structuurschema Militaire Terreinen tot inrichting van een COT-minus in het betreffende gebied met de achtergronden en het gehele selectieproces, dat heeft geleid tot deze keuze, duidelijk moeten worden uiteengezet. Hierbij dient de behoefte aan terreinen voor oefeningen op eenheids- en compagniesniveau in Noord-Nederland te worden aangegeven. Blijkens het gestelde op blz. 49 van deel d van het SMT zal zowel bij de plaatsbepaling als bij de inrichting van het terrein zo veel mogelijk rekening worden gehouden met de aanwezige geomorfologische waarden (o.a. de stuwwal). In het Structuurschema Natuur- en Landschapsbehoud heeft de regering het voornemen te kennen gegeven

aardwetenschappelijk waardevolle gebieden veilig te willen stellen (deel a, blz. 148-149). Beide in de startnotitie aangegeven varianten zijn, landelijk gezien, gelegen binnen aardwetenschappelijk belangrijke terreinen. Uit het MER zal naar voren moeten komen hoe aan het bovengenoemde regeringsvoornemen concreet gestalte is te geven.

Blijkens het SMT (deel d, blz. 49) zullen ook de ecologische waarden zoveel mogelijk worden gespaard. Veel van deze waarden kunnen niet los worden gezien van de aardwetenschappelijke betekenis van het gebied. Er wordt in dit verband bovendien op gewezen, dat belangrijke ecologische waarden in het gebied samenhangen met kwantitatieve en kwalitatieve kenmerken van grond- en oppervlaktewater.

Ook is het van belang te omschrijven wat de consequenties zijn van de aanwijzing van het Ooster- en Westerzand en het Uffelter Binnenveld als potentieel Nationaal Park binnen de Grote Eenheid Natuurgebied (GEN) Havelte c.s., die op haar beurt weer deel uitmaakt van het Nationaal Landschap Zuidwest-Drenthe (zie Structuurschema Natuur- en Landschapsbehoud).

Uit milieuhygiënisch oogpunt is het tenslotte van belang aan te geven welke gevolgen de recente uitbreiding van de beschermingszones in verband met de grondwaterwinning (provinciale grondwaterbeschermingsplannen van Drenthe en Overijssel) heeft voor het voornemen, mede in het licht van de voorgenomen uitbreiding van de winning op de Bisschopsberg.

Voor alle hierboven aangegeven (beleids)aspecten dient te worden aangegeven in het MER hoe hieraan concreet gestalte is te geven bij de verschillende inrichtings- en locatie-alternatieven inclusief het meest milieuvriendelijke alternatief.

In het MER behoort de aard en de mate van waarschijnlijkheid te worden aangegeven van ontwikkelingen in de oefentechnische behoefte van de krijgsmacht, die van invloed kunnen zijn op de voorgenomen activiteit. In dit verband valt onder andere te denken aan een groeiende behoefte aan nachtelijke oefeningen als gevolg van technologische ontwikkelingen en aan ontwikkelingen, waarbij de inzet van helicopters (al dan niet in het kader van de oefening) zal kunnen veranderen. Hoe vaak worden dergelijke oefeningen verwacht? De probleemstelling zal duidelijk moeten maken of de voorgenomen inrichting van het terrein volgens de nu geldende inzichten voldoende mogelijkheden biedt voor de inpassing van dergelijke en andere nieuwe ontwikkelingen, of dat een sterke verandering in de oefentechniek aanleiding zou kunnen geven tot een aanpassing van de inrichting.

3.2.2 Doel van het voornemen.

Uit de hiervoor aangeduide probleemstelling moet in het MER het doel van het project worden afgeleid met betrekking tot de totale oefenbehoefte aan een geïntegreerd COT-, EOT- en OOT-gebruik en het eventuele recreatieve medegebruik van het terrein. Verder zal uit de beschrijving van het doel moeten blijken wat de aard en spreiding is van het gebruik in de tijd (dag, nacht, seizoen) met de bijbehorende intensiteit (aantallen machines, voertuigen en manschappen) die wordt gehanteerd als ontwerpgrondslag voor de voorgenomen inrichting van het COT-minus. Dit staat in verband met de hiervoor in de probleemstelling gesignaleerde mogelijke toekomstige veranderingen in de oefentechnische behoefte van de krijgsmacht.

In het MER zal tevens een relatie moeten worden gelegd met het nog te situeren OOT-terrein. Afhankelijk van de locatie zullen wellicht enige inrichtingsmaatregelen nodig zijn. Ook het gebruik van het OOT wordt hierbij betrokken. Voor enkele aspecten zullen immers cumulatieve effecten optreden door de aanwezigheid van twee oefenterreinen (geluidhinder, verstoring van flora en fauna e.d.).

In het MER zal het programma van eisen, dat wordt gesteld aan een terrein voor COT-oefeningen met medegebruik voor EOT- en OOT-oefeningen, moeten worden aangegeven.

Aan de hand van de formulering van het doel dienen terreineisen te worden aangegeven waaraan de alternatieven en varianten, die in het ontwerp-inrichtingsplan en het MER worden uitgewerkt, kunnen worden getoetst.

3.3. De voorgenenen activiteit en de redelijkerwijs in beschouwing te nemen alternatieven.

Het MER bevat ten minste: een beschrijving van de voorgenenen activiteit en van de wijze waarop zij zal worden uitgevoerd, alsmede van de alternatieven daarvoor, die redelijkerwijs in beschouwing dienen te worden genomen (art. 41j, lid 1, sub b van de Wabm).

In het MER moeten de voorgenenen activiteit en de redelijkerwijs in beschouwing te nemen alternatieven worden beschreven en uitgewerkt. De initiatiefnemer kan in het MER al een voorkeur uitspreken voor één van deze alternatieven. Ook is het mogelijk dat het MER volstaat met de presentatie van een aantal gelijkwaardige alternatieven. In dat geval zal een van die gelijkwaardig behandelde alternatieven als voorgenenen activiteit worden uitgewerkt in het tegelijk met het MER bekend te maken ontwerp-inrichtingsplan.

3.3.1 De voorgenenen activiteit.

Bij de beschrijving van de voorgenenen activiteit met al zijn deelingrepen en activiteiten zal een onderscheid moeten worden gemaakt naar de inrichting, het gebruik en het beheer van het gebied als militair oefenterrein.

In de beschrijving van de inrichting van het terrein verdienen de volgende punten de aandacht:

- de gewenste omvang en indeling van de terreinen voor COT-, EOT- en OOT-gebruik met afwachtingsgebieden, uitgangstellingen, banenstelsel, vrij berijdbaar gedeelte ("free-for-all"), overgangsgebieden inclusief verdedigingsopstellingen en een rondbaan met toegangspunten, laad- en losplaatsen en spuitplaats, alsmede de onderlinge verhouding en locatie van al deze inrichtingselementen;
- de aard en de plaats van de ingrepen die de voorgestelde inrichting mogelijk moeten maken onder andere diepploegen, kappen, aanplanten, inzaaien, bemesten, ophogen of ontgronden e.d. Aangegeven moet worden op welke wijze en op welke plaatsen in de waterhuishouding zal worden ingegrepen in de zin van aanleg van een ontwateringssysteem, doorbreken van slecht doorlatende lagen, wijziging stromingsrichting van oppervlaktewater, diepere ontwatering;
- bepaalde voorzieningen die tijdens de inrichting getroffen zouden moeten worden opdat medegebruik (onder andere recreatie en waterwinning) mogelijk blijft en/of wordt;

- de ligging van de verbindingssbaan (banen) en de wijze waarop deze de Van Helomaweg zal (zullen) kruisen.

Het gebruik van de terreinen dient te worden uitgewerkt.

Aandachtspunten daarbij zijn:

- de verschillende typen oefeningen die op het gehele terrein of delen daarvan zullen plaatsvinden, uitgesplitst naar COT-, EOT- en OOT-gebruik en naar dag- en nachtgebruik; de aantallen deelnemende manschappen, voertuigen, helicopters en de bijbehorende activiteiten zoals het af- en opladen van rupsvoertuigen, het berijden en betreden, vergravingen voor verdedigingsopstellingen, uitgangsstellingen, het inrichten van een bivak, latrines, het gebruik van oefenmunitie, tanken en olieverversen;
- de verkeerssituatie en de verkeersintensiteit op en in de omgeving van het oefenterrein (hierbij moeten ook de eventuele verbindingssbanen worden betrokken);
- het mogelijke medegebruik van het terrein en de directe omgeving ervan;
- situering, inrichting en beheer van het afzonderlijke OOT-terrein.

Het MER zal een overzicht moeten geven van de beheersmaatregelen.

Hierbij kan worden gedacht aan:

- milieuhygiënisch beheer: het verzamelen en verwijderen van afval en andere restanten (bijvoorbeeld olieresten), het legen van latrines;
- beheer van de voorzieningen: onderhoud van wegen en paden, van recreatieve voorzieningen, bebording e.d.;
- beheer van de begroeiing: bosbeheer, beheer natuurlijke begroeiingen, tegengaan van verstuiwing door inzaaien en/of bemesten, etc.

Toezicht tijdens het gebruik, controle op de naleving en evaluatie van de feitelijke effecten zijn een noodzakelijke aanvulling op deze maatregelen.

Het moet duidelijk worden gemaakt hoe het beheer ten behoeve van het milieu wordt geregeld. In dit verband is het van belang in het MER aan te geven in hoeverre de beheerseenheden ten opzichte van de gebruikers onafhankelijk zijn. Als ten behoeve van het gebruik, beheer en onderhoud van het terrein derden zullen worden ingeschakeld, dient het MER aan te geven welke afspraken hierover zijn of zullen worden gemaakt tussen de betrokken instanties.

3.3.2 Referentiekader.

De situatie waarin de voorgenomen activiteit tot inrichting van een COT-minus niet zou plaatsvinden en waarbij de huidige bestemmingen van (de delen van) het gebied in wezen niet zouden veranderen, kan worden beschouwd als een nul-alternatief. Uit de regeringsbeslissing van het SMT over de inrichting van een COT-minus bij Havelte volgt dat het nul-alternatief geen redelijkerwijs in beschouwing te nemen alternatief is. Dit betekent dat de nul-situatie en de autonome ontwikkeling van het milieu (als de voorgenomen activiteit niet zou worden ondernomen) slechts beschouwd kunnen worden als referentiekader met betrekking tot de alternatieven en varianten, die wel aan het gestelde doel beantwoorden.

Bij de beschrijving van de referentiesituatie moeten de verschillende terreinen worden onderscheiden:

- de momenteel als militair terrein in gebruik zijnde delen van het gebied: uitgaan van het huidige militaire gebruik en de te verwachten ontwikkelingen daarin;
- de landbouwgronden: uitgaan van het huidige landbouwkundige gebruik en de te verwachten ontwikkelingen in de landbouw;

- de natuurgebieden: uitgaan van de huidige daarin aanwezige natuurwaarden en de te verwachten natuurlijke ontwikkeling bij ongewijzigd gebruik;
- de produktiebossen: uitgaan van het huidige bosbouwkundige gebruik en van de te verwachten ontwikkelingen in de bosbouw;
- de leefbaarheid in de omgeving: huidige situatie en te verwachten ontwikkeling;
- de recreatie: uitgaan van het huidige recreatieve (mede)gebruik en van de te verwachten ontwikkelingen in de recreatie. Dit betreft zowel de dag- als verblijfsrecreatie;
- de waterwinning: uitgaan van het huidige waterwinningsregime, alsmede toetsing aan te verwachten ontwikkelingen op dit terrein (o.a. stromingsrichting en niveau van het grondwater).

3.3.3 Alternatieven en varianten.

De keuze van de redelijkerwijs in beschouwing te nemen alternatieven en varianten moet in het MER zorgvuldig worden gemotiveerd; zij moeten duidelijk aan het doel van de activiteit worden gerelateerd. De alternatieven zullen wat betreft diepgang en detaillering vergelijkbaar moeten zijn. Ze kunnen aan de hand van de volgende aspecten worden uitgewerkt: locatie-aspecten en inrichtingsaspecten.

Locatie-aspecten:

Gezien het SMT is de ligging van het COT-minus globaal bepaald. Dat wil zeggen dat de beslissing over de exacte plaatsaanduiding nog moet worden genomen. Uit het SMT blijkt dat in ieder geval het huidige oefenterrein Havelte-West (circa 500 hectare) tot het toekomstige COT-minus zal behoren. De overige benodigde 300 hectare manoeuvre terrein zullen geheel binnen Havelte-Oost, dan wel deels op aangrenzende landbouwgronden in de omgeving van de Schipslootweg moeten worden gevonden. Hierbij wordt als randvoorwaarde gesteld dat niet meer dan ca. 100 ha van de aangrenzende landbouwgronden in de omgeving van de Schipslootweg worden geoccupeerd.

Inrichtingsaspecten:

De inrichtingsalternatieven hebben betrekking op de verdeling, de ligging, de grootte en de precieze inrichting van de hoofdelementen en overgangsgebieden. Het is wenselijk op gedetailleerde kaarten aan te geven op welke plaatsen de diverse onderdelen van de oefeningen zullen plaatsvinden.

Er zal in ieder geval aandacht moeten worden geschonken aan de volgende punten:

- de ligging en omvang van het vrije terreingedeelte mede in verband met de gevoeligheid voor verstuving;
- de ligging, het aantal en de afmetingen van de zandbanen van het banenstelsel;
- het al dan niet aanleggen van een randzone en een rondbaan binnen de periferie van het terrein en de inpassing en de inrichting daarvan;
- de locatie en de inrichting van de toegangen tot het terrein met verharde los- en laadplaatsen en de mogelijke inrichting van een spuitplaats;
- het al dan niet inrichten van vaste punten voor het bijtanken van voertuigen of het creëren van voorzieningen teneinde het morsen van brandstof, olie e.d. te voorkomen, c.q. verontreiniging van het grondwater met die stoffen te voorkomen (zie ook paragraaf 3.6);
- de locatie en de inrichting van de verbindingsbaan (banen) en (ongelijkvloerse) kruisingen;

- de locatie, de omvang en de inrichting van de beboste terreinen voor uitgangsstelling-/afwachtingsgebieden;
- de locatie en inrichting van de overgangszones tussen de hoofdelementen;
- de landschappelijke inpassing van de verschillende hoofdelementen en overgangsgebieden uit oefentechnisch oogpunt; met name gaat het om de visueel-ruimtelijke structuur van en de samenhangen tussen de verschillende inrichtings- en gebruikselementen en de omgeving;
- nadere afbakening van terreingedeelten ten behoeve van natuur, recreatie en bestaande bebouwing.

Bij de nadere uitwerking van de inrichtingsalternatieven dient aandacht te worden besteed aan de volgende milieu-aspecten (zie paragraaf 3.5 en 3.6):

- ruimtebeslag van het gehele oefenterrein en van onderdelen daarvan, met name het vrije terreingedeelte ("free-for-all");
- de ingrepen in de waterhuishouding;
- de aantasting van geomorfologisch, archeologisch en historisch-geografisch waardevolle elementen en structuren;
- de bodemaantasting door vergraving, berijding en betreding en het voorkomen van water-erosie, verstuiwing en verdroging;
- de bodemverontreiniging door bijvoorbeeld lekkages en afval als gevolg van militair en recreatief gebruik;
- de versnippering, barrière-werking en biotoopverkleining;
- de aantasting/verwijdering van waardevolle vegetaties en aantasting van de bestaansvoorwaarden voor de fauna;
- de visuele aspecten van het landschap.

3.3.4 Nadere milieu-beschermende maatregelen.

De nadelige milieu-effecten die bij de inrichting en het gebruik van het terrein kunnen optreden, dienen in het MER te worden beschreven. Daarnaast moet worden nagegaan welke mogelijke maatregelen kunnen worden genomen om deze milieu-effecten tegen te gaan of te verminderen. Vooral die effecten, die niet of nagenoeg niet-omkeerbaar zijn, verdienen daarbij de aandacht. In dit verband kan ook worden gedacht aan de bescherming van cultuurhistorische objecten en structuren.

Het is van groot belang de milieu-beschermende maatregelen vooral te richten op de samenhangen, die er bestaan tussen de verschillende milieu-aspecten. Dit met het oog op de vaak bijzondere ecologische betekenis die gehecht kan worden aan dergelijke relaties.

Tevens verdienen maatregelen, die geluid- en stofoverlast kunnen beperken de aandacht (zie ook paragraaf 3.6.7). In dit verband wordt gewezen op de uit de inspraak naar voren gekomen vraag in hoeverre het mogelijk is rond het terrein plaatselijk wallen aan te leggen met begroeiing.

3.3.5 Het "meest milieuvriendelijke alternatief".

Tot de (...) te beschrijven alternatieven behoort in ieder geval het alternatief waarbij de beste bestaande mogelijkheden ter bescherming van het milieu worden toegepast (art. 41j, lid 3 van de Wabm).

In de startnotitie heeft de initiatiefnemer te kennen gegeven varianten te willen onderzoeken waarbij zo veel mogelijk rekening wordt gehouden met de aanwezige milieuwaarden, zoals natuurweten-

schappelijke, landschappelijke en cultuurhistorische waarden en met de kwaliteiten van het fysieke milieu, een en ander zowel in als rondom het gebied.

3.4 Te nemen en eerder genomen besluiten.

Het MER bevat ten minste: een aanduiding van de besluiten bij de voorbereiding waarvan het milieu-effectrapport wordt gemaakt en een overzicht van de eerder genomen besluiten van overheidsorganen, die betrekking hebben op de voorgenomen activiteit en de beschreven alternatieven (art. 41j, lid 1 sub c van de Wabm).

In het MER wordt vermeld ten behoeve van welk besluit het MER wordt opgesteld en dienstig kan zijn en door wie of welke overheidsinstanties dit besluit zal worden genomen. Tevens wordt beschreven volgens welke procedure (met eventuele coördinatie met de eveneens te nemen besluiten in de sfeer van de ruimtelijke ordening) en tijdplan dit geschiedt en welke adviesorganen en -instanties daarbij formeel of informeel betrokken zijn. Voorts dient te worden vermeld welke terzake doende overheidsbesluiten reeds zijn genomen en welke openbaar gemaakte beleidsvoornemens beperkingen kunnen opleggen of randvoorwaarden stellen aan de betreffende besluiten waarvoor het MER wordt opgesteld, dit onder vermelding van de status van deze besluiten (hardheid; hoe lang geleden genomen). Evenzeer dient te worden aan gegeven, welke besluiten in een later stadium nog zullen (moeten) worden genomen om het project ten uitvoer te kunnen brengen.

Om te kunnen bepalen welke randvoorwaarden gelden voor het te nemen besluit, moet in het MER aandacht worden besteed aan ten minste de volgende beleidsvoornemens en -documenten:

- Wet Geluidhinder
- Monumentenwet
- Wet Bodembescherming
- Structuurschema Militaire Terreinen
- Structuurschema Natuur- en Landschapsbehoud
- Structuurschema Openluchtrecreatie
- Nota Nationale Parken
- Nota Landelijke Gebieden
- Structuurschets voor de Landelijke en Stedelijke Gebieden
- Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening
- Structuurnota Landbouw
- Natuurbeleidsplan
- Richtlijn Ammoniak en Veehouderij (gebaseerd op de Hinderwet)
- Relatienota
- Meerjarenplan Bosbouw
- (Provinciale) Verordening Bodem- en Grondwaterbescherming Drenthe 1989
- (Provinciale) Verordening Grondwaterbeschermingsgebieden Overijssel 1989
- Streekplannen Zuidwest Drenthe en Noordwest Overijssel
- Statenbesluit no. 4, 22 december 1976 (i.v.m. instelling nationaal park en globale begrenzing van gebieden waarop de Relatienota van toepassing is)
- Bestemmingsplannen van de gemeenten Havelte, Steenwijk en Diever
- Raadsbesluiten van betrokken gemeenten

3.5 De bestaande toestand van het milieu en de te verwachten ontwikkeling van dat milieu.

Het MER bevat ten minste: een beschrijving van de bestaande toestand van het milieu, voorzover de voorgenomen activiteit of de beschreven alternatieven daarvoor gevolgen kunnen hebben, alsmede van de te verwachten ontwikkeling van dat milieu, indien die activiteit noch de alternatieven worden ondernomen (art. 41j, lid 1, sub d van de Wabm).

De bestaande toestand van het milieu in het studiegebied dient in het MER te worden beschreven voor zover dat van belang is voor de voorspelling van de gevolgen voor het milieu van de voorgenomen activiteit en de alternatieven/varianten. Deze beschrijving moet inzicht kunnen verschaffen in de gevolgen die zouden kunnen optreden en in hoe deze kunnen worden vermeden of, als dat niet mogelijk is, kunnen worden beperkt. De beschrijving van de bestaande toestand van het milieu en van de te verwachten ontwikkeling van dat milieu, indien de activiteit niet zou worden ondernomen, dient als referentiekader voor de beschrijving van de gevolgen voor het milieu en de onderlinge vergelijking van de alternatieven. Daarbij dient rekening te worden gehouden met eventuele naijleffecten van voltooide of lopende ingrepen in het studiegebied. Een landschapsoecologische analyse van het gebied zou als uitgangspunt kunnen dienen voor de effectbeschrijving.

In het algemeen kan worden gesteld dat de omvang van het studiegebied wordt bepaald door de redelijkerwijs te verwachten reikwijdte van de effecten. Per milieu-aspect kan de omvang van het beïnvloedingsgebied verschillen. Voor de aspecten landschap, waterhuishouding, leefbaarheid en geluid zal in ieder geval het studiegebied een grotere omvang hebben. Onzekerheden bij deze beschrijving dienen duidelijk te worden aangegeven. Het verdient aanbeveling de beschrijving op te bouwen aan de hand van een aantal indicatororganismen voor milieu-omstandigheden en de veranderingen daarin. Aan de hand daarvan kan ook de toekomstige ontwikkeling van het milieu systematisch worden gevolgd. Het is van belang het kaartmateriaal bij de beschrijving van de bestaande toestand van het milieu te presenteren op een, afhankelijk van het aspect dat wordt bekeken, voldoende gedetailleerde schaal. Het verdient aanbeveling om bij het waarderen van de verschillende aspecten waar mogelijk de resultaten te vergelijken met andere (bovenregionale) onderzoeksresultaten. In het MER dient aan de volgende aspecten van het studiegebied aandacht te worden geschonken:

3.5.1 Abiotische factoren: (geo)hydrologie, geomorfologie en bodem.

- geologische en geomorfologische gesteldheid (afzettingen, structuren, micro- en macroreliëf);
- bodemgesteldheid (minerale gronden en veengronden, bodemprofielontwikkeling, verstoring en vergraving);
- grondwatersystemen (inzijgings- en kwelgebieden, grondwaterstanden, stromingsrichting, kwaliteit);
- oppervlaktewatersystemen (watergangen, vennen, drasland, stromingsrichting, peilen en fluctuaties, afstroming over het oppervlak, kwaliteit);
- natuurlijke rijkdom en ontwikkelingspotenties (macro- en microgradiënten in bodem en grondwater, landschapsoecologische samenhangen).

3.5.2 Biotische factoren: vegetatie en fauna.

Vegetatie

Het voorkomen en de verspreiding van plantesoorten en vegetatietypen, alsmede de relatie tussen het voorkomen van bepaalde vegetatietypen of plantesoorten en milieucondities. In het bijzonder wordt hier gedacht aan milieu-indicerende soorten.

Fauna

- soorten en aantallen van vogels en andere diergroepen zoals reptielen en amfibieën, bodemfauna;
- indicatorsoorten, milieucondities en levensgemeenschappen;
- functies van het gebied en biologisch-ecologische relaties (fourageer-, rust-, broed-, doortrek- en/of overwinteringsgebied).

3.5.3 Ruimtegebruik

- een beschrijving en kartering van de functies die het studiegebied op het moment vervult; militaire doeleinden, monumentenzorg, landschapszorg, waterwinning, natuurbehoud en -ontwikkeling, landbouw, bosbouw, recreatie en wonen;
- aandacht moet worden besteed aan de intensiteit van deze functies en in hoeverre er sprake is van onderlinge beïnvloeding.

3.5.4 Landschap

Visuele aspecten zoals afwisseling, ruimtewerking, zichtlijnen, schaal van het landschap, openheid/geslotenheid, ruimte-massaverhouding, beeldbepalende structuren en elementen en regelmaat dienen in het studiegebied te worden onderzocht. In verband met het reliëf (aanwezigheid van stuwwallen) dient ook het gebied buiten het eigenlijke studiegebied in de beschouwing te worden betrokken, voorzover de zichtbaarheid van de voorgestelde ingrepen dit noodzakelijk maakt.

3.5.5 Archeologie en historische geografie.

Archeologie

Beschrijving van archeologische aspecten zoals hunebedden, grafheuvels, grafvelden, vuursteenwerkplaatsen, nederzettingen, oude akkers uit de prehistorie en de vroege middeleeuwen e.d. Indien nog onderzoek buiten het studiegebied noodzakelijk blijkt, dan kan het reeds verschenen inventarisatierapport van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek hiertoe als leidraad dienen.

Historisch-geografische kenmerken

Beschrijving van historisch-geografische aspecten: landschapselementen en structuren die informatie verschaffen over de ontginningsgeschiedenis van het huidige "cultuurlandschap". Dit betreft:

- historische nederzettingsvormen zoals esdorpen, kampongtingingen, heide- en veenrandontginningen;
- verkavelingspatronen, zoals verschillende typen esverkaveling (inclusief moderne ruilverkaveling), onregelmatige blokverkaveling, strookvormige verkaveling enz.;
- infrastructuurle werken zoals oude kanalen, het wegenpatroon, sporenbundels, veedriften, (marke)grenzen enz.;

- historische bodemgebruiksvormen zoals akkers, bossen, heidevelden, madelanden enz.

Van belang is in dit kader aandacht te besteden aan de ouderdom en gaafheid van de elementen en structuren. Tevens dient aandacht te worden besteed aan de zichtbaarheid van de samenhang. Dit betreft zowel samenhang in functionele zin van elementen en structuren, als de samenhang met het reliëf: optreden steilrandjes, holle wegen, ligging van oude akkercomplexen e.d.

Veel belangstelling verdient de inventarisatie van relictten die duiden op een historische beheersvorm: strubben, knotbomen, houtwallen met stobben of stoven, boerengeriefhoutbosjes, elementen ontstaan als gevolg van het vastleggen van stuifzanden e.d.

3.5.6 Geluid

Huidige geluidbelasting; gemiddelde en piek-belasting voor directe en verder verwijderde omgeving, daarbij aangegeven waardoor veroorzaakt.

3.5.7 Trillingen

Mate waarin door bodemtrillingen verstoring van mens en dier of schade aan gebouwen (zakking, scheurvorming) zal kunnen ontstaan.

3.5.8 Veiligheidsaspecten

Mate waarin brand- en explosiegevaar bestaat, mate waarin de veiligheid van mens en dier wordt bedreigd door het gebruik van gevaarlijke stoffen.

3.6 Beschrijving van de gevolgen voor het milieu.

Het MER bevat ten minste: een beschrijving van de gevolgen voor het milieu, die de voorgenomen activiteit, onderscheidenlijk de beschreven alternatieven kunnen hebben, alsmede van de wijze waarop deze gevolgen zijn bepaald en beschreven (art. 41j, lid 1 sub e van de Wabm).

Bij de beschrijving van de gevolgen voor het milieu dient er rekening mee te worden gehouden, dat zij tijdelijk of permanent van aard kunnen zijn of zelfs pas op langere termijn geleidelijk waarneembaar kunnen worden. Ook dient onderscheid te worden gemaakt naar het optreden van effecten als gevolg van de inrichting van het terrein en effecten als gevolg van het gebruik en het beheer van het terrein. De te verwachten gevolgen voor het milieu zullen zo veel mogelijk in hun onderlinge samenhang moeten worden beschouwd.

Alleen als belangrijke verschillen tussen de alternatieven en varianten worden verwacht, moeten de effecten per afzonderlijk alternatief/variant worden beschreven. Bij geringe verschillen kan worden volstaan met een aanduiding daarvan. De omvang van het studiegebied wordt bepaald door de te verwachten reikwijdte van de effecten. Per milieu-aspect kan de omvang van het beïnvloedingsgebied verschillen.

Zoals reeds in paragraaf 3.2.2 is aangegeven, dient bij het voorspellen van de milieu-effecten waar mogelijk rekening te worden gehouden met het feit dat te zijner tijd op het terrein Havelte-Oost een OOT zal worden ingericht.

In het MER zullen de gebruikte voorspellingsmethoden en -modellen moeten worden beschreven met de mate van betrouwbaarheid die aan deze methoden en modellen kan worden toegekend. Tevens zal een indicatie moeten worden gegeven van de variatie in de voorspellingsresultaten die kan worden verwacht als gevolg van onzekerheden en onnauwkeurigheden in de methoden en modellen.

In dit verband wordt gewezen op de reeks Voorspellingsmethoden m.e.r., die in opdracht van de ministeries van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en van Landbouw en Visserij is samengesteld.

Hieronder is aangegeven welke punten in het MER aan de orde dienen te komen.

3.6.1 Abiotische factoren: (geo)hydrologie, geomorfologie en bodem.

- de aantasting van geomorfologische structuren, het natuurlijke micro- en macroreliëf;
- bodemaantasting, in de zin van verstoring van de natuurlijke profielopbouw, ophoging, afgraving, aantasting van veenvoorkomens en draslandsituaties;
- bodemaantasting in de zin van eutrofiëring (latrines e.d.) en verdichting (betreden, berijden);
- de aantasting van de huidige grond- en oppervlaktewatersystemen als gevolg van grondwaterstandsverlaging, ontwatering, de verwijdering of doorbreking van slecht doorlatende lagen, versnelde afvoer van oppervlaktewater; de effecten van wijziging in de grondwaterstand op naburige agrarische gronden en effecten op grootte en richting van de diepe en ondiepe grondwaterstroming en de oppervlakkige afvoer of toevoer. In verband hiermee zullen ook de effecten stroomopwaarts moeten worden beschreven;
- te verwachten toekomstige vervuillingsbronnen van het grondwater (eutrofiëring vanuit bivakplaatsen, vervuiling door lekkage van olie, brandstoffen e.d.);
- beheersmaatregelen in verband met bodem- en grondwater.

In verband met het bovenstaande wordt opgemerkt dat blijkens de beschikbare bodemgeschiktheidskaarten het grootste deel van het studiegebied in de huidige situatie minder geschikt is voor de aanleg van het beoogde COT-minus. Bovendien wisselen de bodemkundige omstandigheden sterk op korte afstand, met name als gevolg van de aanwezigheid en de diepteligging van keileem. Dit heeft tot gevolg dat bij de inrichting omvangrijke grondverzetswerken zullen moeten worden gepleegd en ontwateringsmaatregelen moeten worden genomen. In verband hiermee zal het MER uitdrukkelijk aandacht moeten besteden aan:

- waar en op welke schaal ontwatering en profielingrepen zullen plaatsvinden bij de verschillende alternatieven;
- de herkomst en de samenstelling (met name kalkhoudendheid) van het zand dat voor ophoging en aanvulling zal worden gebruikt;
- waar af te voeren grond zal worden opgeslagen of aangewend;
- hoe en op welke diepte de grond zal worden ontwaterd en wat daarvan de effecten op de omgeving zullen zijn (onder andere in verband met klink en verdere veraarding van het aanwezige veen; drooglegging van (tijdelijke) plassen).

3.6.2 Biotische factoren: vegetatie en fauna.

Vegetatie

- beschrijving van vegetaties die zullen verdwijnen of worden aangetast, met speciale aandacht voor vegetaties die gevoelig zijn voor berijden, ontwateren en vergraven waaronder die van stuifzand, veen en heide; begroeiingen die zullen ontstaan respectievelijk worden aangebracht;
- potenties voor natuurontwikkeling die door de voorgenomen inrichtingsmaatregelen of gebruiksactiviteiten verloren gaan respectievelijk ontstaan;
- op vegetatiebeheer gerichte maatregelen die voor het toekomstige COT-minus worden overwogen.

Fauna

- mate waarin biotoopverlies en versnippering van biotopen optreden, voor welke kenmerkende en zeldzame diersoorten, daarbij ook in aanmerking nemend de effecten van de aantasting van de voedselbronnen;
- beheersmaatregelen in algemene zin, die ten behoeve van de fauna worden overwogen;
- mate waarin aantasting te verwachten is van bestaande ecologische relaties tussen het studiegebied en het omringende gebied. Te denken valt hierbij aan de relaties tussen broedgebieden en fourageergebieden en de relaties tussen overnachtingsgebieden en fourageergebieden;

3.6.3 Ruimtegebruik

Dit betreft zowel particuliere als niet-particuliere terreinen;

- gevolgen van ingrepen voor agrarische activiteiten, zowel huidige als toekomstige: versnippering van bedrijfseenheden en verandering van bedrijfsvoering en de daaruit voortvloeiende neveneffecten zoals doorsnijding van landbouwgronden;
- gevolgen van ingrepen voor natuurbehoud, natuurbeheer en natuurontwikkeling;
- gevolgen van ingrepen voor de recreatie, zowel ten aanzien van de dag-, als ten aanzien van de verblijfsrecreatie op verschillende niveaus van intensiteit;
- gevolgen van ingrepen voor de woonsituatie;
- gevolgen voor de waterwinning op korte en lange termijn (respectievelijk 25 jaar en 50 à 100 jaar);
- effecten die ontstaan als gevolg van verkeerskundige maatregelen, bijvoorbeeld door het afsluiten van bestaande openbare wegen en/of het aanleggen van nieuwe wegen (bijvoorbeeld het ontsluiten van de Johannes Postkazerne rechtstreeks naar de Rijksweg 32);

3.6.4 Landschap

- wijze waarop de militaire inrichtingskenmerken van de verschillende onderdelen van het oefenterrein (het vrije terreingedeelte, banenstelsel, rondweg, bivak- en opstelplaatsen, los- en laadplaatsen, verbindingsbanen en ongelijkvloerse kruisingen) in het bestaande landschap ingrijpen;

3.6.5 Archeologie en historisch-geografische aspecten.

- de gevoeligheid van archeologische en historisch-geografische

- elementen en structuren voor bepaalde ingrepen in het kader van de inrichting en het gebruik van het oefenterrein. Dit betreft zowel de aanleg van een free-for-all terrein als de aanleg van banen, het inrichten van bivakplaatsen, het ingraven van materieel en het graven van schuttersputjes (zie verder onder paragraaf 3.3.3, inrichtingsaspecten);
- een opgave van elementen of structuren met een cultuurhistorische betekenis, die niet kunnen worden gespaard.

3.6.6 Geluid

Zowel voor de bestaande situatie als voor elk van de te onderzoeken alternatieven voor de voorgenomen activiteit dient de geluidbelasting in en om het oefenterrein te worden vastgesteld.

De geluidbelasting dient afzonderlijk te worden vastgesteld voor geluid ten gevolge van:

- a) alle militaire activiteiten in het oefenterrein, met uitzondering van de onder b) genoemde bronnen;
- b) de impulsbronnen, hieronder dient te worden verstaan het gebruik van explosieven in de meest uitgebreide zin, waaronder schieten.

Voor de bepaling van de geluidbelasting dient te worden uitgegaan van het oefenschema, COT-, EOT- en OOT-gebruik, op jaarbasis. Hieruit dienen die dag- (07.00 uur tot 19.00 uur), avond- (19.00 uur tot 23.00 uur) en nachtsituaties te worden gekozen, die maatgevend zijn voor een duidelijk beeld van het gemiddelde militaire gebruik van het oefenterrein. Tevens is het gewenst aan te geven met welke frequentie en mate deze gemiddelden mogelijk worden overschreden. Van vorengenoemde gebruikssituaties dient de geluidbelasting te worden bepaald voor het oefenterrein zelf en een ruim gebied daaromheen. De geluidbelasting dient te worden bepaald volgens de voor dergelijke geluidsbronnen meest gebruikelijke methode.

De geluidcontouren dienen voor de verschillende situaties en alternatieven op zodanige wijze te worden vastgelegd, dat een goede onderlinge vergelijking mogelijk is. Contouren zullen moeten worden vastgesteld met 5 dB(A) verschil.

Met behulp van de aldus verzamelde geluidgegevens dient, voor zover dat tenminste mogelijk is, aan de hand van de op het moment van het onderzoek beschikbare literatuur te worden nagegaan waar en in welke mate men in de omgeving van het terrein hinder zal ondervinden van het geluid en waar en in welke mate de fauna in en om het terrein zal worden verstoord door het geluid.

3.6.7 Trillingen

Er dient te worden nagegaan of door bodemtrillingen of schokgolven verstoring van mens en dier of schade aan gebouwen (bijvoorbeeld verzakking en scheurvorming) e.d. kan ontstaan. Omdat een dergelijk onderzoek slechts indicatief kan zijn, vraagt een aanduiding van de mate van nauwkeurigheid hier speciale aandacht.

3.6.8 Veiligheids- en gezondheidsaspecten.

Er dient een beschrijving te worden gegeven van de mate waarin brand- en explosiegevaar kunnen optreden (bijvoorbeeld ten gevolge van het gebruik van oefenmunitie) en wat de gevolgen kunnen zijn van het gebruik van gevaarlijke stoffen.

Tevens dient te worden aangegeven hoe in het algemeen de veiligheid van recreanten en passanten zal worden gewaarborgd (bijvoorbeeld

maatregelen om te voorkomen dat op het terrein achtergelaten "losse flodders" schade aanrichten).

Ook dient te worden nagegaan of er sprake zal zijn van gevolgen voor de geestelijke en lichamelijke gezondheid van omwonenden van het COT-minus vanwege geluidhinder (zie ook paragraaf 3.6.6). Indien hiervan daadwerkelijk sprake blijkt te zijn moet worden aangegeven of er bepaalde risicogroepen zijn, om welke aantallen mensen het dan zou gaan en welke maatregelen kunnen worden getroffen ter bescherming van de gezondheid van deze mensen.

3.6.9 Overige en indirecte gevolgen, gevolgen van secundaire activiteiten.

- cumulatieve en synergetische effecten die kunnen worden verwacht vanwege het meervoudig gebruik van het terrein, inclusief militaire vliegbewegingen;
- indirecte en secundaire effecten die kunnen optreden, bijvoorbeeld vanwege mogelijke hinder door de aan- en afvoer van oefenende eenheden en het lossen en laden van materieel. Eventuele maatregelen die deze effecten kunnen tegengaan of voorkomen;
- eventuele stuif- en stofhinder op en in de omgeving van het COT-minus, hierbij rekening houdend met het meervoudig gebruik van het terrein;
- effecten op de leefbaarheid in de omgeving, met inbegrip van de omringende dorpen.

3.7 Vergelijking van de alternatieven.

Een MER bevat ten minste: een vergelijking van de ingevolge onderdeel d beschreven te verwachten ontwikkeling van het milieu met de beschreven gevolgen voor het milieu van de voorgenomen activiteit, alsmede met de beschreven gevolgen voor het milieu van elk der in beschouwing genomen alternatieven (art. 41j, lid 1, sub f van de Wabm).

De alternatieven en varianten moeten, althans wat hun milieu-aspecten betreft, worden vergeleken, met als referentiekader de ontwikkeling van de bestaande toestand van het milieu zonder uitvoering van de activiteit. De kaders die de ruimtelijke ordening biedt en de normen en streefwaarden van het milieubeleid moeten een referentie vormen in deze vergelijking.

Presentatie van de milieugevolgen van de verschillende aspecten van de onderscheiden alternatieven in een tabel biedt een goede basis voor een onderlinge vergelijking van de alternatieven. Een benadering per aspect en per alternatief is daarbij te prefereren.

Andere aandachtspunten bij dit onderdeel van het MER kunnen zijn:

- een beschrijving van de mate waarin de initiatiefnemer bij elk van de alternatieven denkt zijn doelstelling te kunnen verwezenlijken;
- een beschouwing over de positieve en negatieve gevolgen van ieder alternatief en de daarbij in het geding zijnde belangen;
- een voorkeursvolgorde van de alternatieven per milieu-aspect, waarbij afweging van ongelijksoortige milieu-aspecten dient te worden vermeden.

3.8 Overzicht van leemten in kennis en informatie, evaluatie achteraf.

Een MER bevat ten minste: een overzicht van de leemten in de onder sub d en e bedoelde beschrijvingen ten gevolge van het ontbreken van de benodigde gegevens (art. 41j, lid 1, sub g van de Wabm).

In het MER moet worden aangegeven welke van de gevraagde informatie niet kan worden geleverd en waardoor dit wordt veroorzaakt. Ook de betekenis van deze leemten voor de besluitvorming moet worden aangegeven. Daarnaast kunnen worden vermeld:

- onzekerheden en onnauwkeurigheden in de voorspellingsmethoden en in gebruikte gegevens (bijvoorbeeld inventarisaties en karteringen);
- gebrek aan bruikbare voorspellingsmethoden;
- andere kwalitatieve en kwantitatieve onzekerheden met betrekking tot milieugevolgen op korte en langere termijn.

Het bevoegd gezag dient te zijner tijd een evaluatieprogramma op te stellen teneinde de voorspelde effecten met de optredende effecten te kunnen vergelijken. Dit houdt rechtstreeks verband met de taak van het bevoegd gezag om de effecten op het milieu te volgen en te kunnen voorzien in maatregelen voor eventuele bijsturing.

In het MER kan door de initiatiefnemer reeds een eerste aanzet worden gegeven voor dit evaluatieprogramma. Hierbij zullen dan in ieder geval de geconstateerde leemten in kennis en informatie kunnen worden betrokken.

De evaluatie kan worden gecombineerd met een programma van maatregelen voor controle en nazorg.

3.9 Samenvatting van het MER.

Een MER bevat ten minste: een samenvatting die aan een algemeen publiek voldoende inzicht geeft voor de beoordeling van het milieu-effectrapport en van de daarin beschreven gevolgen voor het milieu van de voorgenomen activiteit en van de beschreven alternatieven (art. 41j, lid 1, sub h van de Wabm).

In de samenvatting van het MER of van het ontwerp-inrichtingsplan als het MER daarin is opgenomen, zal kort en overzichtelijk de kern van de belangrijkste onderdelen van het MER moeten worden weergegeven:

- motivering van het doel en het belang van het voornemen;
- keuze en motivering van de redelijkerwijs in beschouwing te nemen alternatieven, waaronder het alternatief waarbij de beste bestaande mogelijkheden ter bescherming van het milieu worden toegepast;
- de besluitvorming waarvoor het MER dient en eerdere besluiten die beperkingen kunnen opleggen aan het voornemen;
- beschrijving van de uitgangssituatie van het milieu (mede ten behoeve van de evaluatie achteraf);
- een beknopte en zo objectief mogelijke beschrijving van de voorspelde effecten van de verschillende alternatieven;
- een vergelijkende beoordeling van de alternatieven tegen de achtergrond van normen en uitgangspunten van het milieubeleid;
- een overzicht van de belangrijkste leemten in de kennis.

SAMENSTELLING VAN DE WERKGROEP VAN
DE COMMISSIE VOOR DE MILIEU-EFFECTRAPPORTAGE

De werkgroep van de Commissie voor de milieu-effectrapportage die het onderhavige advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapportage compagniesoefenterrein-minus Havelte heeft opgesteld, staat onder voorzitterschap van dr. J.Th. de Smidt.

In de werkgroep hebben voorts zitting:

- drs. G.J. Baaijens bioloog;
- lt.kol. b.d. W. Pera deskundige voor militaire zaken (wordt
 tijdelijk vervangen door kol. b.d. G.H. Hagen);
- ir. H. Rogaar bodemkundige;
- prof.dr. J.A.J. Vervloet historisch geograaf;

Mr. E. van Rosmalen treedt als secretaris van de werkgroep op.

commissie voor de milieu-effectrapportage

Aan de staatssecretaris van Defensie,
dhr. J. van Houwelingen,
Postbus 20701,
2500 ES 's-Gravenhage

uw kenmerk
MG89/1207
onderwerp
Advies voor richtlijnen
COT-minus Havelte

uw brief
16 februari 1989

ons kenmerk
U367-89/Ro/ao/171-49
utrecht,
24 april 1989

Met bovengenoemde brief verzocht U de Commissie voor de milieu-effectrapportage advies uit te brengen over de richtlijnen voor de inhoud van het op te stellen milieu-effectrapport inzake het compagniesoefenterrein- minus (COT-minus) Havelte.

Hierbij bied ik U het advies van de Commissie aan overeenkomstig artikel 4ln, eerste lid van de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne (Wabm). Voor de inhoud van het advies verwijs ik kortheidshalve naar de samenvatting, waarin de belangrijkste punten uit het advies zijn bijeengebracht.

Daarnaast vraag ik Uw aandacht voor het volgende.

1. In de startnotitie heeft de initiatiefnemer te kennen gegeven varianten te willen onderzoeken waarbij zoveel mogelijk rekening wordt gehouden met de aanwezige waarden, zoals natuurwetenschappelijke, landschappelijke en cultuurhistorische waarden en met de kwaliteiten van het natuurlijke milieu, zowel in als rondom het gebied.

De Commissie is van oordeel dat moet worden onderzocht of hieraan ook kan worden voldaan door een locatie-alternatief te ontwikkelen, waarbij de nog benodigde 300 hectare oefenterrein, wordt gesitueerd op landbouwgronden.

De Commissie is zich er van bewust dat het Structuurschema Militaire Terreinen (SMT, deel d) voorschrijft dat "niet meer dan ca. 100 ha van de aangrenzende landbouwgronden in de omgeving van de Schipslootweg zal worden geoccupeerd". Toch geeft zij in het advies de hierboven genoemde aanbeveling, om de volgende redenen:

Ten eerste denkt de Commissie te kunnen constateren dat de maatschappelijke opvattingen over het onttrekken van landbouwgronden voor militaire doeleinden onderhevig zijn aan verandering. Dit zou tot uitdrukking kunnen komen in de eerstvolgende herziening van het SMT, die mogelijk in 1990 zal plaatsvinden. Daarop vooruitlopend zou reeds nu onderzocht kunnen worden in hoeverre aanleiding bestaat om de locatiekeuze opnieuw af te wegen. Het ruimtelijk defensiebeleid, dat mede gericht is op het handhaven van de kwaliteit van het milieu, kan blijken daarvoor een uitgangspunt te zijn.

In de tweede plaats heeft het gebied grote natuur- en cultuurwaarden. Dit komt onder andere tot uiting in de aanwijzing als Grote Eenheid Natuurgebied (GEN), als Nationaal Landschap en als potentieel Nationaal Park.

De Commissie is derhalve van mening dat er redenen zijn om van het gestelde in het SMT af te wijken en in het MER een meest milieuvriendelijk alternatief te betrekken, waarbij het COT-minus zo veel mogelijk wordt gesitueerd op landbouwgronden, die uit oogpunt van natuur- en cultuurwaarden wellicht van minder groot belang zijn.

2. Blijkens het Structuurschema Militaire Terreinen en de startnotitie dient circa 330 hectare van het terrein Havelte-Oost te worden gehandhaafd als zogenaamd Overig Oefenterrein (OOT). De besluitvorming hieromtrent is niet onderworpen aan de m.e.r.-plicht en zal dan ook pas in een later stadium plaatsvinden.

De Commissie is echter van mening dat de situering en de inrichting van dit OOT niet los kan worden gezien van de inrichting van het COT-minus; zo kan de aanwezigheid van een OOT in de nabijheid van het COT-minus van invloed zijn op te verwachten milieu-effecten, bijvoorbeeld met betrekking tot de fauna, de vegetatie en geluid- en stofoverlast (synergetische en cumulatieve effecten).

De Commissie beveelt daarom aan om de effecten van het OOT in het op te stellen MER te betrekken.

De Commissie hoopt met haar advies een constructieve bijdrage te leveren aan de besluitvorming. Zij zal gaarne vernemen op welke wijze U van haar advies gebruik heeft gemaakt.

dr. J.Th. de Smidt,
voorzitter van de werkgroep m.e.r.
OOT-minus Havelte

SAMENVATTING VAN HET ADVIES

De Dienst Gebouwen, Werken en Terreinen in de regio Noord-Nederland van het ministerie van Defensie is voornemens conform het Structuurschema Militaire Terreinen (SMT) in het gebied nabij Havelte een compagnies-oefenterrein (COT) in te richten.

Ten behoeve van de vaststelling van de exacte locatie van dit oefenterrein en van het inrichtingsplan wordt een milieu-effectrapportage (m.e.r.) uitgevoerd. Het doel van het onderhavige advies van de Commissie voor de milieu-effectrapportage is de milieu-aspecten van de allocatie, de voorgenomen inrichting, het gebruik en het beheer van het COT-minus Havelte, met medegebruik als eenheids- en overig oefenterrein (resp. EOT en OOT), af te bakenen en aanbevelingen te geven voor de inhoud van het door de dienst Gebouwen, Werken en Terreinen op te stellen milieu-effectrapport (MER).

Het advies van de Commissie is opgezet in volgorde van de onderwerpen die een MER ten minste moet bevatten volgens artikel 41j van de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne (Wabm).

De belangrijkste aandachtspunten van dit advies zijn hierna samengevat.

Vorm en presentatie van het MER

Het MER kan worden opgesteld als afzonderlijk document of als onderdeel van het ontwerp-inrichtingsplan. In het laatste geval dient de herkenbaarheid van het MER-gedeelte te worden gewaarborgd.

De milieugevolgen van de voorgenomen activiteit en de alternatieven zullen overzichtelijk moeten worden gepresenteerd. Achtergrondgegevens kunnen in bijlagen worden opgenomen. Indien bij de opstelling van het MER wordt afgeweken van de richtlijnen, dient dit duidelijk gemotiveerd te worden aangegeven.

Probleemstelling en doel

Het MER dient aan de volgende aspecten aandacht te besteden:

- de achtergrond en de voorgeschiedenis van de aanwijzing van het gebied nabij Havelte als compagniesoefenterrein;
- de daarbij gehanteerde selectiecriteria;
- mogelijke toekomstige ontwikkelingen in de oefentechnische behoefte van de krijgsmacht; zullen dergelijke ontwikkelingen inpasbaar zijn in de voorgenomen inrichting?;
- de mogelijkheid om uit te wijken naar landbouwgronden;
- wijze waarop rekening wordt gehouden met aanwezige natuur- en cultuurwaarden (o.a. geomorfologische en ecologische waarden);
- mate waarin het nog te situeren OOT van invloed kan zijn bij het voorstellen van de milieugevolgen.

De voorgenomen activiteit en de redelijkerwijs in beschouwing te nemen alternatieven

Het MER dient aan de volgende aspecten aandacht te besteden:

- wijze van inrichting, gebruik en beheer van het terrein voor militaire doeleinden en medegebruik, zoals recreatie en waterwinning;

- alternatieven die worden overwogen. In ieder geval behoren hiertoe het nulalternatief (dat zal dienen als referentiekader), locatie-, inrichtings-, en gebruiksalternatieven en het alternatief waarbij de beste bestaande mogelijkheden ter bescherming van het milieu worden toegepast (het zogeheten meest milieuvriendelijke alternatief) dit mede in verband met de aanwijzing van (delen van) het gebied als GEN, Nationaal Landschap en potentieel Nationaal Park;
- mate waarin en wijze waarop bij de uitwerking van de alternatieven het programma van oefentechnische eisen voor de inrichting, het gebruik en het beheer van het terrein in overeenstemming kan worden gebracht met de in de startnotitie door de initiatiefnemer verwoorde intentie om dat op zodanige wijze te doen dat zoveel mogelijk rekening wordt gehouden met de in en om het terrein aanwezige milieu- en natuurwaarden;
- bij de inrichtingsalternatieven moet rekening worden gehouden met de ligging, de grootte, de indeling van de hoofdelementen en overgangsgedieden van het oefenterrein, om de effecten op de landschappelijke en ecologische hoofdstructuren en functionele relaties van het gebied te kunnen beschrijven;
- nadere milieubescherpende maatregelen, die worden overwogen;
- wijze waarop het meest milieuvriendelijke alternatief wordt uitgewerkt. Onderzocht moet worden of het meest milieuvriendelijke alternatief gestalte kan worden gegeven door de (naast Havelte-West) benodigde 300 ha te situeren op landbouwgronden. De uitwerking van dit alternatief zal aan de doelstelling moeten worden gerelateerd.

Besluitvorming

Aangegeven moet worden hoe de besluitvorming omtrent de activiteit zal verlopen en voor welk besluit het MER wordt opgesteld. Daarnaast zal aandacht moeten worden besteed aan reeds bestaande besluiten, beleidsvoornemens en -uitspraken, die randvoorwaarden kunnen stellen aan, of beperkingen kunnen opleggen aan de besluitvorming. Tenslotte zal een overzicht moeten worden gegeven van besluiten die nog moeten worden genomen om het oefenterrein te realiseren.

De bestaande toestand en de te verwachten ontwikkeling van het milieu

- de omvang van het studiegebied varieert per milieu-aspect en omvat die gebieden waar meetbare of bespeurbare milieuveranderingen kunnen worden verwacht ten gevolge van de uitvoering van de voorgenomen activiteit en alternatieven daarvan;
- de bestaande toestand van het milieu dient te worden beschreven voor zover die toestand van belang is voor de voorspelling van de te verwachten milieu-effecten;
- de volgende aspecten verdienen bij dit onderdeel van het MER de aandacht:
 - . abiotische factoren: grond- en oppervlaktewatersystemen, geomorfologie (reliëf, afzettingen, structuren) en bodem (minerale gronden, veengronden, bodemprofielontwikkeling e.d.);
 - . biotische factoren: vegetatie (plantensoorten en vegetatietypen, relaties tussen het voorkomen van bepaalde soorten en milieucondities), fauna (soorten en aantallen, indicatorsoorten e.d.), functies van het gebied voor de fauna;

- . ruimtegebruik (functies die het studiegebied vervult, intensiteit hiervan);
- . landschap (visuele aspecten);
- . archeologie (o.a. hunebedden, grafheuvels, nederzettingen) en historisch-geografische aspecten (nederzettingsvormen, verkavelingspatronen, infrastructurele werken, bodemgebruiksvormen);
- . geluid (gemiddelde en piek-belasting);
- . trillingen;
- . veiligheidsaspecten (brand- en explosiegevaar, gebruik van gevaarlijke stoffen).

Gevolgen voor het milieu

- aangegeven moet worden welke voorspellingsmethoden en -modellen zijn gebruikt;
- in hoofdstuk 8 van het advies wordt ingegaan op de te verwachten effecten per milieu-aspect. Bij de behandeling van deze gevolgen per milieu-aspect zal ook gelet moeten worden op de onderlinge afhankelijkheid van en de samenhang tussen de onderscheiden milieu-aspecten;
- de gevolgen zullen moeten worden beschreven aan de hand van de in het kader van hoofdstuk 7 behandelde milieu-aspecten. Ook zullen psychosociale gevolgen moeten worden beschreven, alsmede cumulatieve en synergetische effecten, indirecte en secundaire effecten, eventueel optredende stof- en stuifhinder en effecten op de leefbaarheid in de omgeving.

Vergelijking van de beschreven gevolgen voor het milieu van de voorgenomen activiteit en de in beschouwing genomen alternatieven

De gevolgen voor het milieu van de verschillende alternatieven en de voorgenomen activiteit moeten met elkaar en met de autonome ontwikkeling van het milieu worden vergeleken. De normen en streefwaarden van het milieubeleid alsmede de kaders van de ruimtelijke ordening moeten bij deze vergelijking worden betrokken.

Een overzicht van leemten in kennis, evaluatie achteraf

Aangegeven moet worden in hoeverre onzekerheden en onnauwkeurigheden zijn blijven bestaan in voorspellingsmethoden, gebruikte gegevens en in te verwachten milieugevolgen.

Eveneens dient te worden vermeld wat de betekenis van deze leemten is voor de besluitvorming.

Het MER kan tevens een aanduiding van het (door het bevoegd gezag op te stellen) evaluatieprogramma bevatten.

Een samenvatting van het MER

De hoofdpunten uit het MER zullen in de samenvatting moeten worden gepresenteerd.

Aan de Staatssecretaris
van Defensie
Inspiraak m.e.r. COT minus
Havelte
Ministerie van Defensie
Bureau CROMD
Postbus 20701
2500 ES 's-GRAVENHAGE

landbouw en visserij

uw brief van	uw kenmerk	ons kenmerk	datum
16 februari 1989	MG89/1207	LNO-09385/VanB/tn	21 april 1989
onderwerp		doorkiesnummer	bijlagen
Startnotitie COT-Minus Havelte.			

Met belangstelling heb ik kennis genomen van de startnotitie M.E.R. C.O.T.-minus Havelte. De startnotitie bevestigt het grote spanningsveld dat aanwezig is tussen het voornemen tot verwezenlijking van dit C.O.T.-minus en de aanwezige natuurwaarden, cultuurhistorische waarden en recreatieve functie in en buiten het onderzoeksgebied. De startnotitie geeft mij daarom aanleiding tot het maken van de volgende opmerkingen ten aanzien van de gewenste richtlijnen.

1. In het M.E.R. dient te worden aangegeven wat het Rijksbeleid is ten aanzien van het gebied, zoals dit bijvoorbeeld en met name in het Structuurschema Natuur- en Landschapsbehoud is verwoord. Als logisch vervolg hierop dient het M.E.R. de effecten aan te geven van de realisering van een C.O.T.-minus op dit overige Rijksbeleid.
2. Als onderzoeksgebied is gekozen voor de bestaande eigendommen van Defensie en vrijwel het gehele aanwezige natuurgebied, ongeacht de eigendomssituatie. Daarnaast is er aangegeven dat niet meer dan 100 ha landbouwgronden zullen worden geoccupeerd (blz. 15) en tevens wordt niet meer dan 100 ha landbouwgebied als onderzoeksgebied opgevoerd. Naar mijn oordeel dient het onderzoeksgebied groter te zijn dan het gebied, waarbinnen op grond van het SMT de lokatiekeuze voor het C.O.T.-minus dient plaats te vinden. Immers om een goed inzicht in de milieueffecten te verkrijgen van zowel inrichting als toekomstig gebruik, is het noodzakelijk ook (delen van) het aangrenzende gebied daarin te betrekken.

Mandemaat 3
Postadres:
Postbus 146
9400 AC Assen
Telefoon: 05920-2 79 11
Fax: 05920-1 36 05
Telex: 53605

Het gaat hierbij bijvoorbeeld om hydrologische relaties tussen de deelgebieden Havelte-Oost (inzijsgebied) en waardevolle natuurreserveaten zoals polder Ten Cate, Wittelerveld, Witteveen en waardevolle beekdalgraslanden tussen Oosterzand en Drentse Hoofdvaart. Ook voor de landbouw kunnen ingrepen in de waterhuishouding gevolgen hebben. Het is dus van belang om het onderzoek niet te beperken tot het in de startnotitie M.E.R. aangegeven onderzoekgebied, maar ook de effecten van militaire inrichting en gebruik in de aangrenzende gebieden in beeld te brengen.

3. Ten aanzien van de te onderzoeken varianten beveel ik u aan naast de nul-variant, het "meest-milieuvriendelijke-alternatief" en de locatievariant 1 nog minstens één ruimtelijk inpasbaar alternatief te zoeken. De mogelijke locatievariant 2 (blz. 18) is dit mijns inziens niet vanwege de zeer sterke strijdigheid met andere belangen. Dit alternatief zou door zijn grote belasting van andere belangen in een groot gebied de feitelijke keuzemogelijkheid alleen maar beperken. Daarnaast moet worden opgemerkt dat een alternatief met ruimtelijk gescheiden terreinen veel meer ruimtebeslag zou plegen dan kaart F suggereert doordat er nog verbindingswegen moeten bijkomen. Een aanmerkelijk groter gebied dan de wegen zelf zal er door worden belast.
4. In het M.E.R. zouden voor de genoemde varianten naast de bovengenoemde punten de hierna volgende punten aan de orde moeten komen.
 - a. Het gebied bestaat voor een groot deel uit natuurgebieden met hoge aardkundige (bijv. keileemrug Havelterberg, dagzomen van rode keileem, enz.), archeologische (bijv. raatakkers, grafheuvels) en natuurwetenschappelijke waarden. Het is noodzakelijk dat het M.E.R. een goed en volledig overzicht bevat van de huidige kwaliteit en waarden van het gebied met betrekking tot geomorfologie, hydrologie, bodem, flora, vegetatie en fauna. Er dient een (landschaps-oecologische) analyse te worden gegeven van de samenhang van de abiotische en biotische componenten van het gebied. Zonder deze gegevens is het niet mogelijk een goede prognose van de te verwachten effecten te geven.
 - b. In vervolg op a dienen de effecten te worden aangegeven op de aardkundige waarden, archeologische waarden en de levensgemeenschappen.

Daarbij dient dan ook te worden aangegeven hoe eventuele schade zoveel mogelijk beperkt kan worden. De mogelijkheden moeten worden onderzocht en aangegeven om de meest waardevolle delen af te bakenen, te ontzien en duurzaam in stand te houden. Daarbij moet speciale aandacht worden gegeven aan neveneffecten van beheersmaatregelen (cultuurtechnisch en met betrekking tot bemesting) ten behoeve van het militair gebruik, het risico van versnippering en isolatie van natuurterreintjes. In het beheersplan van het C.O.T. dient het natuurbeheer van de levensgemeenschappen als een normaal onderdeel van het beheer te worden meegenomen.

- c. Het onderzoekgebied vervult ook een belangrijke recreatieve functie. In het M.E.R. dienen de effecten te worden beschreven op de recreatieve belevingswaarde van het gebied en op de mogelijkheden om het gebied nog als recreatiegebied te kunnen gebruiken.
- d. Het gebruik als C.O.T. van een gebied brengt onvermijdbaar met zich mee dat vervuiling zal optreden door olie- en brandstofverliezen, uitlaatgassen, traangasgebruik, brand, achtergelaten materiaal enz. Tevens zal verontrusting optreden door lawaai-productie, nachtelijke oefeningen enz. Het M.E.R. dient een opsomming en analyse van deze invloeden te geven en van de effecten die deze op het milieu hebben.
- e. De effecten van de aanleg van kunstwerken (met name bijvoorbeeld viaducten over of onder de Van Helomaweg) op het omringende (landschappelijke) milieu.

Als voorbeeld voor de richtlijnen voor het C.O.T.-minus Havelte kan naar mijn mening voor wat het beleidsveld van Landbouw en Visserij regardeert paragraaf 3.6 van de richtlijnen voor het C.O.T. Ginkelseheide (maart 1987) model staan.

De Directeur,

(Ir. H. Zwaving).

Afwijking van de adviezen.

Over de richtlijnen is advies uitgebracht door de Commissie voor de m.e.r. en de Directeur Landbouw, Natuur en Openluchtrecreatie. Hieronder is vermeld op welke onderdelen de richtlijnen van deze adviezen afwijken. Daarbij is telkens aangegeven wat de reden van deze afwijking is.

1. In het advies van de Commissie is gesteld dat bij de uiteenzetting over de achtergronden van het besluit om bij Havelte een COT in te richten de volgende aspecten dienen te worden betrokken: "Hierbij dient de behoefte aan terreinen voor oefeningen op eenheids- en compagniesniveau in Noord-Nederland te worden aangegeven, alsmede het aandeel dat Havelte daarin moet leveren, met de opgave van de herkomst van manschappen, voertuigen en van de eventueel benodigde luchtsteun. Aangegeven dient te worden waarom het oefenterrein binnen het aangegeven gebied zal worden gesitueerd. De Commissie is met name geïnteresseerd in de vraag in welke mate milieu-overwegingen die keuze hebben bepaald. Geconstateerd kan immers worden dat de uitgangspunten op dit punt, geen oefenterreinen in gebieden die bij de landelijke milieukartering als A- en B-gebied zijn aangegeven, zijn verlaten, terwijl voorts andere beleidsvoornemens van de Rijksoverheid (aanwijzing van het ten oosten van de Van Helomaweg gelegen natuurgebied tot potentieel Nationaal Park en Grote Eenheid Natuurgebied) kunnen worden doorkruist door het voornemen. Daarmee rekening houdend dienen in het MER de gebiedskenmerken van de gekozen locaties te worden geplaatst tegenover de criteria en eisen die voor een COT worden gehanteerd. Hierbij merkt de Commissie op dat blijkens het uitgevoerde bodemgeschiktheidsonderzoek het studiegebied grotendeels weinig tot niet geschikt is in de huidige situatie voor de inrichting van een COT-minus."

Naar het oordeel van het bevoegd gezag kan hiermede de indruk worden gewekt alsof het MER de motivering dient aan te dragen voor de bij de vaststelling van het SMT reeds gedane keuze. Deze indruk dient te worden vermeden; wel zal in het MER worden ingegaan op de ontstaansgeschiedenis van het besluit. Voor wat betreft het "gehele selectieproces" kan daarbij worden verwezen naar het gestelde in hoofdstuk 4.3, 4.4 en 4.5 van deel a van het SMT. Zoals ook is gesteld in de Memorie van Toelichting bij het Ontwerp van Wet tot uitbreiding van de Wet Algemene Bepalingen Milieuhygiëne (Regelen met betrekking tot milieu-effectrapportage) dient te worden voorkomen dat in het MER wordt ingegaan op zaken waarover reeds is beslist. (zie ook paragraaf 2.3: Status van het nul-alternatief en reikwijdte van het MER). Om deze reden is het betreffende deel van het advies van de Commissie niet overgenomen. Voorts is er geen sprake van het doorkruisen van het voornemen tot aanwijzing tot Nationaal Park van het Ooster- en Westersand. Het Structuurschema Natuur- en Landschapsbehoud (SNLB) vermeldt in deel d op pag. 52 dat in afwachting van de definitieve plaatsbepaling alsmede de inrichting (van de 300 ha oefenterrein op Havelte-oost) het gebied Ooster- en Westersand blijft opgenomen in de lijst van potentiële nationale parken.

2. De Commissie merkt ten aanzien van de aanwijzing van het gebied als Grote Eenheid Natuurgebied het volgende op: "Het Structuurschema Natuur- en Landschapsbehoud bepaalt dat het Rijk ruimtelijke ingrepen en inrichtingsactiviteiten die ertoe kunnen leiden dat de wezenlijke kenmerken en waarden van het natuurgebied verloren gaan of worden aangetast, alleen in uitvoering zal nemen of zal bevorderen als een zwaarwegend maatschappelijk belang dit nodig maakt. De aanwezigheid van zo'n belang zal op basis van voorafgaand onderzoek moeten worden

vastgesteld, waarbij tevens moet worden nagegaan of aan dit belang niet redelijkerwijs op andere wijze of elders kan worden tegemoet gekomen. Als wordt besloten dergelijke ingrepen en activiteiten toch te laten plaatsvinden, zullen bij de planvorming en uitvoering de aanwezige kenmerken en waarden van natuur en landschap door een zorgvuldige inpassing zo goed als mogelijk in acht worden genomen. In hoeverre in het onderhavige geval een zwaarwegend maatschappelijk belang aanwezig is, zal door het bevoegd gezag moeten worden beoordeeld. Het MER zal de informatie voor deze beoordeling moeten aandragen."

Het bevoegd gezag kan zich met deze benadering niet verenigen. Zoals reeds in paragraaf 2.2 en paragraaf 2.3 is gesteld is de beslissing om op Havelte een COT in te richten reeds in 1985 genomen. Deze beslissing dient niet meer ter discussie te staan. Deel d van het SNLB geeft overigens op pag. 45 en 52 aan dat onder andere het in het SMT aangegeven beleid richtinggevend is voor uitwerkingen in streek- en bestemmingsplannen.

3. De Commissie geeft aan dat in het MER de gebruikte voorspellingsmethoden en -modellen moeten worden beschreven met de mate van betrouwbaarheid die aan deze methoden en modellen kan worden toegekend. Bij onzekerheid over het optreden van effecten moet worden uitgegaan van de slechtst denkbare situatie. Het bevoegd gezag is van oordeel dat niet de slechtst denkbare situatie, maar de meest reële situatie, uitgangspunt zou moeten zijn. De kans dat de slechtst denkbare situatie optreedt kan zo klein zijn, dat daar redelijkerwijs niet van uit dient te worden gegaan. Er dient een reële inschatting van denkbare calamiteiten te worden gemaakt. Daarvan dienen de gevolgen te worden onderzocht.
4. Zoals reeds in paragraaf 2.4 is aangegeven kan niet op de suggestie van de Commissie worden ingegaan om meer dan de in het SMT genoemde 100 ha landbouwgronden als mogelijke locaties te onderzoeken.
5. Naar de mening van het bevoegd gezag behoeft er geen onderzoek te worden gedaan naar de effecten van het gebruik van straalvliegtuigen in relatie tot de COT/EOT/OOT-oefeningen. De initiatiefnemer heeft in zijn startnotitie reeds gesteld dat COT- en EOT-oefeningen op Havelte niet in combinatie met helicopters en/of vliegtuigen zullen voorkomen. Bij de beschrijving van de bestaande situatie dient echter wel aandacht te worden geschonken aan het huidige gebruik door helicopters en aan de laagvliegroute.
6. De Commissie acht het wenselijk dat bij het onderzoek naar de gevolgen van de ingrepen voor agrarische activiteiten de consequenties worden onderzocht van eventuele negatieve beïnvloeding van de netto-productie en van de produktiviteit van het vee. Het bevoegd gezag is van mening dat een dergelijk onderzoek niet past binnen een milieu-effectrapport. Geconstateerde schade die redelijkerwijs aan Defensie valt toe te rekenen zal worden vergoed.
7. De Commissie meent dat een aandachtspunt bij het onderdeel "vergelijking van de alternatieven" zou moeten zijn de mate waarin de initiatiefnemer denkt bij elk van de alternatieven de in het MER beschreven doelstellingen te kunnen verwezenlijken. Het bevoegd gezag neemt aan dat hier bedoeld wordt dat de initiatiefnemer zou moeten aangeven welk alternatief het meest voldoet aan de militaire eisen. Zoals uit paragraaf 2.3 blijkt zal ieder in beschouwing te nemen alternatief voldoen aan de eisen van een goede bruikbaarheid als oefenterrein.
8. De Commissie is van mening dat in het kader van de beschrijving van de

gevolgen voor het abiotisch milieu onderzocht dient te worden "de mate van herstelbaarheid van deze ingrepen na beëindiging van het militaire gebruik." Het bevoegd gezag merkt hierover het volgende op. In de periode waarvoor het SMT de militaire ruimtebehoefte aangeeft ($\pm$ 25 jaar) wordt een beëindiging van het militaire gebruik niet voorzien; ook nadien valt dit niet te verwachten. Een geheel andere zaak is dat de eventuele onomkeerbaarheid van de effecten een uiterst belangrijke indicatie is voor de ernst van de voorgestelde ingrepen. In de vergelijking van de verschillende alternatieven zal deze maatstaf zonder twijfel worden gehanteerd. Zie overigens paragraaf 3.3.4.

LIJST VAN INSPRAAKREACTIES

<u>Nummer</u>	<u>Datum van verzending</u>	<u>Persoon of Instantie</u>
1.	07-03-1989	F.W. Beets, Havelte
2.	08-03-1989	J.K. Schipper, Darp
3.	03-03-1989	Gemeente Havelte, Havelte
4.	? -03-1989	F. Wit, Havelterberg
5.	13-03-1989	Fam. Ekkelboom, Havelterberg
6.	10-03-1989	S.L. Mansholt, Wapserveen
7.	14-03-1989	A. de Boer, Kallenkote
8.	13-03-1989	Landbouwschap (Drenthe), Assen
9.	15-03-1989	J. Middelbrink, Wapserveen
10.	14-03-1989	PvdA afd. Havelte, Wapserveen
11.	13-03-1989	Vereniging vóór activiteiten in de Gemeente Havelte, Havelte
12.	15-03-1989	W. Brals, Wapserveen
13.	15-03-1989	R. Schiphorst, Wapserveen
14.	15-03-1989	J. en H. Westenbrink, Wapserveen
15.	15-03-1989	J. en J. Blok, Wapserveen
16.	15-03-1989	G. Kuiper, Wapserveen
17.	15-03-1989	Stichting "Nieuwe Wereld", Wapserveen
18.	15-03-1989	L. Sol, Wapserveen
19.	17-03-1989	Milieuraad Drenthe, Assen
20.	? -03-1989	Oecumenische Gespreksgroep Havelte, Havelte
20a.	18-03-1989	idem, Havelte
21.	16-03-1989	Milieuwerkgroep Havelte, Havelte
22.	17-03-1989	A. Kooi, Ierland
23.	16-03-1989	Gemeente Steenwijk, Steenwijk
24.	16-03-1989	Gemeente Diever, Diever
25.	13-03-1989	Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten, 's-Graveland
26.	19-03-1989	H.P. van de Kamp, Havelte
27.	17-03-1989	Stichting Natuur en Milieu, Utrecht
28.	17-03-1989	Stichting Natuurvriendenhuizen en Kampeerterreinen, Hengelo
29.	15-03-1989	H.R. Tjapkes, Darp
30.	19-03-1989	H. Dirksen, Wapse
31.	17-03-1989	H. Tuin, Havelte
32.	18-03-1989	H.A. Tibben, Wapserveen
33.	18-03-1989	R.H. Vis, Darp
34.	21-03-1989	Waterleiding Maatschappij Overijssel NV, Zwolle
35.	17-03-1989	Hervormde Gemeente Havelte, Havelte
36.	20-03-1989	J.H. Derksema/A. Dolstra, Uffelte
37.	16-03-1989	H. Kruiter, Steenwijk

INHOUD INSpraakREACTIES	NRS.	COMMENTAAR
<u>ALGEMENE OPMERKINGEN/PROCEDURE</u>		
01. De meeste reacties zijn kritisch over vestiging van een COT en de houding van Defensie, doch slechts enkelen zeggen uitdrukkelijk tegen een COT-Havelte minus te zijn.	1, 26, 31, 32	Zie paragraaf 2.2
02. Verschillende malen wordt opgemerkt dat de startnotitie niet volledig is of dat gegevens niet kloppen.	4, 5, 17, 21	De functie van de startnotitie is uitsluitend om het voornemen duidelijk te maken. Alle verdere gegevens die in de startnotitie zijn opgenomen dienen slechts om een idee te verschaffen van de aard van het betrokken terrein en van de consequenties die een inrichting met zich mee zou kunnen brengen. Volledigheid is niet nagestreefd.
03. Zullen simulatoren invloed gaan hebben op het gebruik van oefenterreinen?	22	Oefeningen van de aard zoals die op COT'n worden gehouden zijn niet, of slechts gedeeltelijk, op simulatoren na te bootsen. De ontwikkelingen op dit gebied worden nauwlettend gevolgd.
04. Gevraagd wordt of bestaand onderzoeksmateriaal zal worden gebruikt in de m.e.r.	19	Er zal zoveel mogelijk gebruik worden gemaakt van reeds beschikbaar materiaal.
05. Vanuit gemeentelijke hoek wordt gepleit voor het loskoppelen van het inrichtingsplan en de bestemmingsplanprocedure.	3	Vanuit het oogpunt van een vlotte realisering verdient het aanbeveling beide procedures zoveel mogelijk parallel te laten verlopen. Niettemin is de vaststelling van een bestemmingsplan een gemeentelijke aangelegenheid. Snelle realisatie wordt dezerzijds nagestreefd.
06. Hoe zal controle verlopen na realisatie?	10	Het inrichtingsplan zal te zijner tijd worden opgenomen in het bestemmingsplan. Op basis daarvan kan een aanlegvergunning worden verkregen, waarna de inrichting ter hand kan worden genomen. Controle op de naleving van de bestemmingsplanvoorschriften geschiedt door de gemeente. Voorts wordt in de evaluatie-fase gezien of de voorspelde effecten zich inderdaad zo voordoen als verwacht.
07. Gevraagd wordt wie zal bepalen hoeveel rekening uiteindelijk met milieuwwaarden wordt gehouden en of Defensie wellicht het milieu doelbewust ondergeschikt maakt.	20, 35	Het inrichtingsplan wordt te zijner tijd vastgesteld door de Staatssecretaris. Vervolgens wordt het plan in het bestemmingsplan opgenomen. In deze procedure zijn vele momenten waarop voldoende belangenafweging kan plaatsvinden. Overigens is in het SMT in de richtlijnen 13 en 14 bepaald dat het streven er op is gericht zo min mogelijk schade toe te brengen aan het natuurlijk milieu respectievelijk het milieu te behouden en te versterken.
08. Wat zullen de mogelijke consequenties zijn van een COT voor de realisatie van het Nationaal Park?	27	Zie paragraaf 2.3
09. Gevraagd wordt de nul-variant in de beschouwing mee te nemen omwille het creëren van de meest milieu-vriendelijke variant.	21	Zie paragraaf 2.2

INHOUD INSPRAAKREACTIES

NRS.

COMMENTAAR

10. In enkele reacties wordt aangedrongen op een realisatie van een COT elders, bij voorkeur op landbouwgronden (in Zuid-oost Groningen). In het kader van het Europese beleid moeten deze gronden toch aan het economisch verkeer worden onttrokken. Dit spaart natuurterreinen, het zou goedkoper zijn en het geeft meer inrichtingsmogelijkheden. (zie ook vraag 13)	6, 22, 30	Zie paragraaf 2.3
11. Gevraagd wordt hoe het mogelijk is op 100 ha toch een volwaardig COT in te richten, als 1000 ha de norm is. Neemt derhalve door intensiever gebruik de overlast toe?	6, 31	De verminderde oppervlakte geeft beperkingen aan de bruikbaarheid van het terrein als volwaardig COT. Derhalve is er sprake van een COT-minus. Sommige aspecten van oefeningen die op een COT worden gehouden, kunnen en zullen dus niet plaatsvinden. Het gebruik is daarom niet intensiever.
12. De vrees wordt geuit dat toch een COT van 1130 ha ontstaat door de 330 ha in Havelte oost (OOT). Hoe groot zal derhalve de totale oppervlakte oefenterrein zijn?	17, 33	Het gebruik van de 330 ha OOT staat volstrekt los van de 800 ha COT. De totale oppervlakte is 1130 ha, maar er wordt op gewezen dat de aard van het gebruik van beide terreinen als onvergelykbare grootheden moet worden gezien.
13. Sommigen achten het terrein niet geschikt voor militaire oefeningen, het huidige gebruik zou reeds het maximaal haalbare zijn. Heroverweging zou daarom noodzakelijk zijn, ook in verband met gewijzigde visies op het landelijk gebied. (zie ook vraag 10)	2, 3, 6, 22, 26	Tot op zekere hoogte is de eerste opmerking juist. Derhalve zijn inrichtingsmaatregelen noodzakelijk. Ten aanzien van de gewijzigde visies op het landelijke gebied. Zie paragraaf 2.3
14. Verschillende insprekers spreken zich concreet over de varianten uit: Sommigen verwachten van variant II in feite een groter ruimtebeslag dan 800 ha, waardoor een Nationaal Park onmogelijk zal worden. Zij vinden variant I nog het minst verwerpelijk. Anderen geven uit landbouwoverwegingen meer de voorkeur aan variant II.	6, 19, 25, 27 8	De beide in de startnotitie genoemde varianten zijn slechts voorbeelden. Theoretisch is een vrijwel onbegrensd aantal varianten mogelijk. Het MER zal uitwijzen welke varianten uit oogpunt van natuur en milieu het meest aan te bevelen zijn.
15. Gevraagd wordt of de verbindingsroute uit variant I verplaatsbaar is in verband met overlast.	7	Zie vraag 14
16. De suggestie wordt gedaan om eventueel tunnels aan te leggen onder de Van Helomaweg door.	11	Zie paragraaf 3.3.3

INHOUD INSPRAAKREACTIES	NRS.	COMMENTAAR
17. Meerdere verzoeken om nog minstens één ruimtelijk alternatief (al dan niet ten westen van de Van Helomaweg)	19, 25, 26, 27, 30, 36, 37	Zie paragraaf 2.3 en vraag 14.
18. Wat houdt de "meest milieu-vriendelijke variant" in?	31	Zie paragraaf 3.3.5
19. Betwijfeld wordt of de 1:1:1-verdeling wel reëel kan worden genoemd.	22	Uit oefentechnisch oogpunt wordt een verdeling van 1:1:1 van oefenterreinen voor manoeuvre-eenheden realistisch geacht.
20. Het totale aantal manschappen/voertuigen bij gezamenlijk COT/EOT/OOT-gebruik dient in het MER te worden meegenomen.	17, 33	Zie paragraaf 3.3.1
21. Wordt in de toekomst oefenen met helicopters en vliegtuigen voorzien?	7, 22, 31, 33	Inrichting van het COT-minus zal geen intensivering van het vliegverkeer met zich meebrengen.
22. Wordt rekening gehouden met het terrein-gebruik door crossers op woensdagavonden en in de weekends?	2	In het kader van de besluitvorming in het bestemmingsplan zal worden bezien welke vormen van recreatief medegebruik zich verdragen met het gebruik als COT-minus.
23. Is het wenselijk en uitvoerbaar rond het terrein begroeide wallen aan te leggen?	26	Plaatselijk kan dit zinvol zijn om stof- en geluid-hinder te beperken. Zie paragraaf 3.3.4.
24. Zal het terrein toegankelijk blijven?	11, 28, 36	ja.

INHOUD INSPRAAKREACTIES	NRS.	COMMENTAAR
<u>MILIEU ALGEMEEN</u>		
25. Sommigen vragen zich af of het onderzoeksgebied wel ruim genoeg is genomen omdat aangrenzende gebieden geen nadelige gevolgen zouden mogen ondervinden.	11, 17, 19, 25	Zie paragraaf 3.5
26. Gevraagd wordt rekening te houden met verschillende weerstypen bij onderzoeken naar diverse fenomenen. (geluid, trillingen enz.)	4, 5	Het in het kader van de m.e.r. uit te voeren onderzoek dient op een wetenschappelijk verantwoorde wijze te geschieden.
27. Wat zijn mogelijke gevolgen van calamiteiten als branden?	3, 24	Bezien zal worden in hoeverre dit in het kader van de m.e.r. relevant is.
28. Zullen chemische bestrijdingsmiddelen worden gebruikt bij beheer van het terrein?	30	Dit zal tot een minimum worden beperkt. Richtinggevend zal de onkruidnota van het ministerie van Landbouw en Visserij zijn.
<u>BODEM EN GRONDWATER</u>		
29. Wat zijn de gevolgen van maatregelen in de waterhuishouding, zal mogelijk een grondwaterdaling plaatsvinden (droogvallende drinkputten) en tot op welke afstand zullen dergelijke ingrepen merkbaar zijn? Hoe kunnen negatieve gevolgen worden vermeden?	3, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 27, 30, 32	Zie paragraaf 3.6.1
30. Welke bewerkingen moeten worden uitgevoerd om de zandbanen aan droogleggingseisen te laten voldoen en om het vrij berijdbare terrein draagkrachtig genoeg te maken.	17, 33	Vorbereidende cultuurtechnische maatregelen zullen zijn: diepploegen, spitten en het verwijderen van humeuze grond teneinde de doorlatendheid van het terrein en de zandbanen te bevorderen. Bovendien wordt het vrij-bereidbare terrein ingezaaid met een geeigend grasmaaisel.

INHOUD INSPRAAKREACTIES	NRS.	COMMENTAAR
31. De WMO constateert dat geplande activiteiten slechts met ontheffing van de grondwaterbeschermingsverordening kunnen plaatsvinden.	34	Zie paragraaf 3.4
32. Hoe zal de bodemvervuiling zijn (m.n. olie) en hoe is dat te voorkomen?; Het voorgestelde bodemonderzoek naar vervuiling is te beperkt. Het zou moeten worden uitgebreid met een onderzoek naar zwerfvuil en lege patroonhulzen.	17, 30, 33	Zie paragraaf 3.6.1
33. Hoe ver dragen trillingen van rupsvoertuigen in de bodem bij diverse voorkomende bodemgesteldheden en hoe is dit eventueel te beperken. Wat zal mogelijke schade zijn aan panden in de directe omgeving?	4, 5, 9	Zie paragraaf 3.6.7
34. Wat is het gevolg van het breken van de oerlaag? (door trillingen)	4, 5	Zie paragraaf 3.6.1
35. Gevraagd wordt een geologisch/geomorfolologisch onderzoek.	3, 10	Zie paragraaf 3.6.1
36. Wat zijn de mogelijke gevolgen van stofontwikkeling, zowel voor mens als dier en gewas.	3, 9, 10, 12, 14, 16, 17, 32	Zie paragraaf 3.6.9
<u>VEGETATIE</u>		
37. Wat zijn de gevolgen voor de flora?	3, 10, 28	Zie paragraaf 3.6.2

INHOUD INSPRAAKREACTIES	NRS.	COMMENTAAR
38. Wat zijn de gevolgen van beplantingen voor de landbouw (o.a. bladval). Speelt de zgn. "ecologische richtlijn" hierbij een rol?	8, 9, 12, 16	Zie paragraaf 3.6.3
39. Wat zijn de gevolgen van ontbossing volgens variant II?	3	Zie paragraaf 3.6.2
40. Heeft inzaaien wel effect gezien het intensieve gebruik van het terrein? Zijn daarvoor alternatieven?	17, 33	De praktijk wijst uit dat inzaaien een bijdrage levert aan de bestrijding van stofvorming. Alternatieven zijn niet voorhanden. Zie ook paragraaf 3.6.2
<u>FAUNA</u>		
41. Wat zijn de gevolgen voor de fauna?	3, 10, 28	Zie paragraaf 3.6.2
42. Wat zijn mogelijke gevolgen van schrikreacties bij het vee?	8, 9, 12, 18	Zie paragraaf 3.6.2
<u>LANDSCHAP</u>		
43. Welke invloed hebben eventuele viaducten over de van Helomaweg op het landschap?	3, 21	Zie paragraaf 3.6.4
<u>CULTUUR HISTORIE</u>		
44. Gevraagd wordt een archeologisch onderzoek. Hoe kan cultuurhistorische/archeologische aantasting van het gebied worden voorkomen?	3, 30	Zie paragraaf 3.6.5
<u>GELUID</u>		
45. Wat zal de verwachte geluidtoename zijn. (in dB in vergelijking met de huidige situatie). Hoe wordt dit onderzocht. Zullen er grenzen worden gesteld aan de toename? Gevraagd wordt ook niet de uitkomsten van het onderzoek op de Leusderheide over te nemen.	6, 17, 22, 31, 33	Zie paragraaf 3.6.6

INHOUD INSPRAAKREACTIES	NRS.	COMMENTAAR
46. Gewezen wordt op het rapport "Motorsport" van de nota "Geluidshinder opleverende recreatievormen in Drenthe" (GS 1987) en gevraagd wordt hiermee rekening te houden.	11	Zie vraag 4
47. Wat kunnen gevolgen zijn voor mens en dier in de aansluitende gebieden van eventuele geluidsoverlast. Welke maatregelen kunnen worden genomen.	3, 4, 5, 10, 14, 16, 24, 28, 30, 36	Zie paragraaf 3.6.6 en paragraaf 3.6.8
48. Wat zijn de geluidseffecten van nachtelijk oefenen en hoe zouden deze kunnen worden voorkomen.	17, 21, 30	Zie paragraaf 3.6.6
49. Wat zijn de gevolgen (op panden) van drukgolven door knalsimulatoren.	4, 5	Zie paragraaf 3.6.7
<u>RECREATIE/WELZIJN</u>		
50. Velen vragen om een onderzoek naar de leefbaarheid en de ontwikkeling van de geestelijke gezondheid in de omliggende dorpen na realisatie van het COT.	3, 4, 5, 10, 13, 17, 24, 33, 35	Zie paragraaf 3.6.8
51. Wat zijn (ook financieel) de mogelijke gevolgen voor de recreatie. Blijft het gebied bruikbaar voor recreatie?	3, 10, 21, 24, 28, 32	Deze zijn in het kader van de m.e.r. niet te voorzien. Mocht toch schade blijken die redelijkerwijs aan Defensie valt toe te rekenen, dan kan een claim worden ingediend. Het gebied blijft beschikbaar voor recreatie.
<u>VEILIGHEID/VERKEER/VOLKSGEZONDHEID</u>		
52. Zullen voor de recreatie eventuele veiligheidsmaatregelen worden getroffen?	24	Zie paragraaf 3.6.8

INHOUD INSPRAAKREACTIES	NRS.	COMMENTAAR
53. Wat zal de verkeersintensiteit zijn bij het COT?	3, 10, 13, 17, 21, 33	Zie paragraaf 3.3.1
54. Welke verkeerstechnische voorzieningen zullen worden getroffen. Zijn er mogelijkheden voor een directe verbinding tussen de kazerne en de RW-32?	3, 26, 33	Dit punt heeft thans reeds de aandacht.
55. Zal extra slijtage aan wegen kunnen ontstaan? Wie verricht dat wegenonderhoud.	3, 31	Onderhoud zal worden verricht door de onderhoudsplichtige. Dit is doorgaans de gemeente. Aantoonbare schade die redelijkerwijs aan Defensie valt toe te rekenen, zal door Defensie worden vergoed.
56. Wat zijn eventuele gezondheidseffecten van een COT (vervuiling e.d., maar ook stress) (zie ook vragen 51, 54)	3, 21	Zie paragraaf 3.6.8
57. Wat zijn de gevolgen van een mogelijk intensiever gebruik van Havelte-West voor Kallenkote en hoe zouden deze te beperken zijn.	23	Het MER zal de gevolgen aangeven van het verwachte gebruik.
<u>ECONOMISCHE SCHADE/SCHADE AAN EIGENDOMMEN</u>		
58. Wat kunnen de gevolgen zijn voor panden en gronden.	3, 4, 5, 8, 9, 14	Aantoonbare schade die redelijkerwijs aan Defensie kan worden toegerekend, zal door Defensie worden vergoed.
59. Sommigen vragen om een inventarisatie van reeds toegebrachte schade (scheuren e.d.) en voorts hoe deze en nog eventueel komende schade zal worden gecompenseerd (planschade)	4, 5, 14, 15, 16, 28, 29	Inventarisatie van reeds toegebrachte schade valt buiten het bereik van de m.e.r. Voor claims zie vraag 58.
60. De mogelijke verbindingsroutes zouden schade toe brengen aan bedrijven.	8, 13, 16	Zie vraag 58

INHOUD INSPRAAKREACTIES	MRS.	COMMENTAAR
61. Gevraagd wordt of sprake zou kunnen zijn van een onrechtmatige overheidsdaad indien niet (voldoende) rekening wordt gehouden met de wensen van individuen.	5	Er is niet steeds sprake van een onrechtmatige daad wanneer niet met alle wensen van individuen rekening wordt gehouden. In laatste instantie ligt het antwoord op deze vraag bij de rechter.
62. Kunnen (gedeeltelijk) onteigende boeren grond terugontvangen?	18	Er kan sprake zijn van hergroepering van percelen. Defensie kan hierbij een bemiddelende rol spelen.
63. Wat zouden de gevolgen van een eventuele terugloop van de recreatie kunnen zijn.	3	Dit kan niet als een milieu-effect worden beschouwd.
64. Gevraagd wordt naar de financiële consequenties voor omwonenden en voor Defensie (permanente kosten) in verband met de mogelijke vestiging van een Nationaal Park.	27	De financiële consequenties van een Nationaal Park vallen buiten het bereik van de m.e.r.